

Н. Ә. НАЗАРБАЕВ,

Қазақстан Республикасының Президенті

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕГЕМЕНДІ
МЕМЛЕКЕТ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ
МЕН ДАМУЫНЫҢ СТРАТЕГИЯСЫ**

Н. А. НАЗАРБАЕВ,

Президент Республики Казахстан

**СТРАТЕГИЯ СТАНОВЛЕНИЯ
И РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА
КАК СУВЕРЕННОГО ГОСУДАРСТВА**

*Н. Ә. НАЗАРБАЕВ,
Қазақстан Республикасының Президенті*

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕГЕМЕНДІ
МЕМЛЕКЕТ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ
МЕН ДАМУЫНЫҢ СТРАТЕГИЯСЫ**

*Н. А. НАЗАРБАЕВ,
Президент Республики Казахстан*

**СТРАТЕГИЯ СТАНОВЛЕНИЯ
И РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА
КАК СУВЕРЕННОГО ГОСУДАРСТВА**

Сдано в набор 15 05 92 Подписано в печать 11 06 92 Формат издания 60x84/16 Бумага офсетная № 1
Гарнитура Тип Таймс Печать офсетная Усл. п. л. 3,25 Уч. изд. л. 3,87 Тираж 70000 экз. Заказ 3375 Цена
договорная

ISBN 5-86228-029-4

Типография республиканского газетно-журнального издательства «Дәуір» 480044 Алма-Ата пр. Жибек
жолы 50

Н. Ә. НАЗАРБАЕВ,

Қазақстан Республикасының Президенті

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕГЕМЕНДІ
МЕМЛЕКЕТ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ
МЕН ДАМУЫНЫҢ СТРАТЕГИЯСЫ**

*«Егер біз шындап аяғымыздан тік тұрып,
қалыпты өмір сүргіміз келсе,
бұл жолға түсуге тиіспіз»*

Н. Ә. НАЗАРБАЕВ,

Қазақстан Республикасының Президенті

Қиын толғаныстар мен шешімдер, өмірді түбегейлі қайта өзгерту уақыты тағдырдың жазуымен біздің үлесімізге тиіп отыр.

Коммунистік режимнің сан жылдар бойғы күш-жігерімен құрылған тоталитарлық қоғам көз алдымызда, және де елеулі сыртқы ықпалдың әсерінсіз-ақ ойыншық үйшіктей быт-шыты шықты. Аса қуатты-ақ державаның соншалықты тез және қайтып келместей күйреуінің көптеген себептерін атауға болар еді. Бірақ, меніңше, олардың ең бастысы, КСРО-да бастапқы кезден-ақ адамның өзін-өзі ұғына білу және өз тағдырын өзі айқындау механизмінің болмағандығына байланысты. Кеңес адамдары өздерін өз өмірлерінің, өз меншігінің, өз елінің шынайы қожайындары ретінде ешқашанда шынайы сезінбей, тек партиялық-мемлекеттік мәшиненің тілсіз бұрандасы ғана болып келді.

Тұлғаның жалпы бұқара арасынан ерекшеленбеуі, жалпыға бірдей теңгермешілік — қоғамдық құрылыстың көнелілігінің ғана көрсеткіші емес, сондай-ақ адамды өзінің ең басты хұқығының бірі — талдау хұқығынан айыратын зор әлеуметтік қасірет екеніне терең сенімдімін. Бұрынғы санагерлік қасан қағидалар желге ұшқан күлдей болысымен, көпшілігі абыржып, енді «Біз кіміз және таяудағы, сондай-ақ алыстағы болашақта кім боламыз?» деген кәдімгі адами сұраққа жауап таба алмай отырғаны кездейсоқ емес. Көптеген адамдар бүгінде таныс бағдарынан айырылып қалған жолаушыдай.

Иә, біз бұлыңғыр және ешкімге түсініксіз марксизм-ленинизм жобалары бойынша «жарқын болашақ» құрудан бас тарттық. Бірақ бұл, бізге енді тегінде кез-келген перспектива жат дегенді білдіре ме? Әрине, жоқ. Ежелгі гректер: өзінің қай аймаққа баратынын білмейтін кемеге жел оңынан тұрмайды, деген екен. Айқын мақсатсыз адам да, билік жүргізуші құрылым да, қоғам да өмір сүре алмайды. Саналы мұратсыз асқақ армансыз өмір сүретін адамдарды ұсақ, тоғышарлық мүдде, бір сәттік жеке бастың материалдық пайдасын ойлау стихиясы сөзсіз арбап алады. Сөйтіп соның салдарынан қоғамдық азғындау басталады. Бүгінде әркімге біздің қозғалысымыздың бағытын көруге, оқиғаны болжап білуге, түпкі мақсатқа қол жеткізуге сенімді болуға мүмкіндік беретін Қазақстан қоғамы дамуының айқын және нақты тұжырымдамасы, міне, сондықтан да қажет.

Ұсынылып отырған егенменді Қазақстан Республикасының қалыптасу және даму стратегиясы осы қажетке сай келеді деп ойлаймын.

* * *

I. Қазақстанның дамуының стратегиялық мақсаттары мен концептуальдық үлгісі

Бұрынғы Кеңес Одағының бет-бейнесін түбегейлі өзгерткен оқиғалар тарих еншісіне айналды. Бүгінде өз тағдырын өзі айқындаған қазақ ұлтының жас егеменді мемлекеті, Қазақстанның бүкіл халқы мен экономикасы өзінің жаңа жай-күйінің жолында тұр.

Қоғамдық организм онда орын алған саяси және экономикалық қатынастар өзгеру үстінде. Қоғам мен экономика барған сайын ашық сипатқа ие болуда. Демократияның дамуы, меншіктік қатынастарды реформалау және толыққанды жүйелі нарыққа қадам жасау экономиканы дағдарыстан шығарудың баламасыз құралы ретінде танылды, ұлттық мемлекеттің қалыптасуы үшін қолайлы жағдай жасауда.

Осы бағытпен жүре отырып біз қалыптасқан шындықты байсалды бағалап қандай да болмасын әсіре құлшыныстан бас тартып, сабырлы және салмақты практикацизммен қарулануға тиіспіз. Және де бастысы — барлық қоғамдық қайта құруды біздің санамыздағы және қылықтарымыздағы бұрынғы тоталитарлық режимнің сарқыншақтарын міндетті түрде ескере отырып, ал олардан біздің қанша қаласақ та, тез арылуымыз мүмкін емес, халықтың қалыптасқан психологиясы мен дәстүріне сәйкес жүзеге асыру қажет.

Қазақстанды біз үшін басқа ешкім де өзгертпейтінін, дүние жүзі қауымдастығында оған лайықты орын алып бермейтінін, біздің өміріміздің стандартын жоғары көтермейтінін түсіну маңызды. Барлық қазақстандықтар ілгерілеудің концептуальдық бағытын көрмейінше, алыстағы мақсатты түсінбейінше, олардың стратегиялық байланысындағы нақты бағдарламалық қадамдарсыз ол бос сөз болып қала беретініне сенімдімін.

Бүгінде біз алдымызға қандай нақты стратегиялық мақсаттар қойып отырмыз? Егер саясат саласын алатын болсақ, онда олар мынаған келіп саяды:

— жас егеменді мемлекеттің күшті президенттік республика құру бағытында дамуы. Бұл орайда, мемлекеттік құрылымның ұлттық белгілерін қорғап, оның шайғылып кетуіне жол бермеу маңызды, әйтпесе ол әкімшілік-территориялық бірліктің жай ғана жиынтығына айналады.

Ұлт мемлекеттіліксіз өмір сүре алмайды, құрып кетеді. Өз кезегінде ұлттың жойылуы оның мемлекетінің өмір сүруін мәнсіз етеді. Мәселенің қатаң диалектикасы осындай. Сондықтан қай ұлтқа жататынына қарамастан барлығы үшін мүмкіндіктер тендігі мен барлығының заң алдында тең принципін жүзеге асырушы біздің мемлекетте тұрғылықты ұлт — қазақтардың — мүддесі жеке-леген жағдайда бірқатар мемлекеттерде орын алып отырғанындай, ерекше бөліп айтылатыны да әбден орынды. Бұл ұлттық мәдениет пен тілді түлетуге, қазақ диаспорасымен рухани-мәдени және басқадай байланыстарды қалпына

келтіруге Қазақстанды тастап кетуге мәжбүр болған адамдардың өз Отанына қайтып оралуына қандай да болмасын алғышарт жасауға қатысты.

Орталықтың қайта құруға дейінгі державалық саясаты оның әртүрлі көрінісінде қазақ ұлтын апат және жойылып кету шегіне қойып, ондаған жылдар бойы мәдениетінен айыру және ұлтсыздандырудың мақсатты процесі жүргізілгені баршаның есінде;

— демократиялық өзгерістерді тереңдететін және көп ұлтты қоғамды топтастыруға жағдай туғызатын жаңа саяси қайраткерлер мен лидерлер ұсынатын **көппартиялы жүйе құру**;

— басты саяси мақсат ретінде, әсіресе өтпелі кезеңде экономикалық реформаларды ойдағыдай жүзеге асырудың қажетті шарты ретінде **тұрақтылықты қамтамасыз ету**;

— геосаяси тұрғыдан өзін айқындауды ескере отырып, Қазақстанның хауіпсіздігі мен егемендігін қамтамасыз ететін көпжақты және әртүрлі нұсқадағы **әскери-саяси және экономикалық одақтар жасау**;

— демократиялық бостандықтар мен адам хұқығын сақтау есебінен дүние жүзі қоғамдастығында **Қазақстанның саяси салмағын арттыру** дүние жүзі экономикасында өзіндік және қомақты орнын табу;

— дүние жүзі шаруашылық байланыстарына ену технологиясында **Қазақстанның тиімді геосаяси жағдайын пайдалану**.

Европа мен Азия арасындағы аралыққа орналасқан, осында көптеген көне тайпалар мен олардың ұрпақтары ежелден тұрып келе жатқан Қазақстан территориясы қызу сауда және саяси байланыстардың сахнасы болды. Сондықтан Қазақстан бүгін де Европа, бұрынғы КСРО-ның Орта Азия бөлігі, жедел дамушы Азия және Тынық мұхиты аймағы мен Азия материгінің оңтүстігі арасында байланыстырушы буынның стратегиялық маңызды рөлін атқара алады.

Экономика саласында:

— меншіктің негізгі түрлерін (жекеменшік пен мемлекеттік меншік) үйлестіре және өзара іс-қимыл жасай отырып бәсекелестік бастамаға негізделген **әлеуметтік нарықтық экономика құру**, ал олардың әрқайсысы экономикалық және әлеуметтік өзара байланыстың жалпы жүйесінде өз міндетін атқаратын болады;

— адамның экономикалық тұрғыдан өзін айқындау принципін іске асыру үшін **хұқықтық және басқа жағдайлар жасалады**.

Мемлекеттік меншіктің үлесі ұдайы азая түседі және болашақта, сірә, 30—40 процент шеңберінде белгіленетін болар. Бұл, біздің экономиканың өзегін республиканың ерекше меншігін құрайтын жер қойнауының байлығына негізделген саласы құратынына байланысты.

Бірақ әлеуметтік нарықтық шаруашылыққа қадамымыздың барлық кезеңінде мемлекеттік реттеу белсенді пайдаланылатын болады. Мұның өзі мемлекетке толық немесе ішінара қарайтын кәсіпорындардың болуымен ғана емес, сондай-ақ оның бюджет, салық, несие және әлеуметтік саясат арқылы жүзеге асырылатын қызметімен байланысты.

Қазақстан үкіметінің экономикаға оның түбегейлі құрылымдарын қалыптастыруға ықпалы бұрынғыдан да гөрі зор экономикалық сипат алатын болады ол қабылдайтын шешімдер нарық серпіндеріне негізделіп, ақша айналымын реттеуге салықтар, баж салығы және бюджет саласындағы саясатқа, валюталық

нарық пен банк процентіне экспорт-импорттық үлестер мен лицензияларға байланысты болады.

Экономика дағдарыстан шыққаннан кейін немесе тұрақтанған соң ұлттық валютаны енгізу және оның ішкі ал енді одан кейін сыртқы өтімділігін қамтамасыз ету мәселесі қойылмақшы. Бұл процесс өркеніетті түрде сом аймағы мемлекеттерімен шарттар жасасу арқылы жүзеге асырылатын болады.

Ортақ валюта — сом — өтпелі кезеңде маңызды екені сөзсіз және біз оны қолдаймыз. Бірақ оның Қазақстанның дербестігін тежейтінін және оның экономикалық хауіпсіздігіне қатер төндіретінін айтпасақ болмайды. Өкінішке қарай қазірдің өзінде Ресей ақша жүйесіне өзінің бақылау жасауын оқшаулауда.

Республикаға экономиканың тұрақтануын күтпей-ақ ұлттық валютасын енгізуге қарай қадам жасайтынын да жоққа шығаруға болмайды. Сом аймағындағы елдердің әрекеті болжамсыз және көбіне серіктестерінің мүддесімен санаспайды. Сондай-ақ банк жүйесін жаңғырту құнды қағаздар рыногын жасап және оны реттеу де қажет болады;

— Қазақстанның табиғи ресурстарының негізінде дүниежүзілік тауар рыногында өзінің нақты айқындамасын жеңіп алу немесе басқа елдермен оны бөлісу және ұқсатушы әрі ғылымды көп қажет ететін салаларды жеделдете дамыту қазіргі шетелдік және отандық техника мен технологияларды қатыстыра отырып экспорттық және импорттық өндірістердің орнын алмастыратын өндірістер есебінен оның экономикасын қайта құру;

— тұтыну рыногын толықтыру. Мұның өзі еңбекке ынталандырудың Қазақстандағы әрбір отбасы тұрмысының ахуалын жақсартудың әрі әлеуметтік тұрақтылықты жасаудың басты жолы болып табылады. Тұтыну тауарларының шын мәнінде молшылығы болмайынша еңбекке деген құлшыныс шын мәнінде зор болмақ емес. Онсыз инфляция мен бюджет тапшылығын да жоюға болмайды;

— Қазақстанды дамыту үшін шетел инвестицияларын тарту және тиімді пайдалану.

Нарыққа көшуді жүзеге асыра отырып сонымен бірге біз шаруашылық дағдарысын жойып қана қоймай экономиканы құрылымдық жағынан қайта құруды әрі қорғаныс кәсіпорындарын конверсиялауды біздің техникалық және технологиялық артта қалушылығымызды жойып экологиялық жағынан таза өндірісі бар жоғары индустриялы елге айналуымыз қажет. Республиканың халықаралық экономикалық және қаржы органдарына белсене қатысуының шетел банкілері жүйесін ашуының маңызы зор.

Сонымен бірге Қазақстан потенциалының молдығы сондай, ол көз жетерлік болашақта (егер мәреде отырып қалмасақ) республиканы өзінің капиталын басқа елдердің экономикасына жұмсай алатын мемлекетке айналдыруға болады деген нақты болжам жасауға болады.

Әлеуметтік даму саласында:

— іс жүзінде бәрінің игілігін: балалық, жастық, еңбекке қабілетті және еңбекке қабілетсіз жастағы және жағдайдағы адамдардың игілігін іс жүзінде қамтамасыз ететін қоғам орнату;

— кез келген басқа бір салада күш жұмсауға ниет білдірген әрбір адамға кәсіпкерлік еркіндік пен мүмкіндік туғызып, олардың қабілеттісінің еңбексүйгіш әрі іскерінің қоғамда жоғары әлеуметтік мәртебеге жетуін қамтамасыз ету.

Біз өз тәжірибемізде көзіміз жеткеніндей теңгермешілдік, экономикалық

еркіндіктің болмауы адамның белсенділігін, дербес іс-әрекет жасауға ұмтылысын, өз тағдырына деген жауапкершілігін жояды. Мұның өзі қоғам үшін серпінділікті жоғалтуға әкеліп соғып, әлеуметтік масылдықты туғызады;

— этникалық өзіндік өзгешелікті дамыту және Қазақстанның ұлттық-мәдени алуан түрлілігін сақтау, соның негізінде қоғамдық-саяси ахуалы тұрақты аймақ ретінде оның әлемдегі беделін арттыру;

— экономиканың өсуі мен тұрақтануына және оның дүниежүзілік шаруашылық байланыстарына интеграциялануына орай еңбек табыстарын зейнетақыны және жәрдемақыны арттыру, бірақ соның өзінде заңсыз баюға жол бермеу.

Сөйтіп Қазақстанды дамытудың концептуальдық тұрқы ашық үлгідегі қоғамды демократиялық бейбітшілік сүйгіш мемлекет құруды көздейді:

а) адамның хұқығы мен бостандығына саяси және идеологиялық плюрализмге кепілдік беретін тұрақты азаматтық татулық пен ұлтаралық келісімді сенімді қорғаныс пен хауіпсіздікті қамтамасыз ететін халықаралық қоғамдастықта лайықты әрі тең хұқықты жағдайға ие болатын қуатты президенттік республика құруды;

ә) меншіктің алуан түрі, әлеуметтік жауапты кәсіпкерлігі, салауатты бәсеке-лестігі бар, шетелдік инвесторлар парасатты қатысатындай дамыған нарықтық экономикаға сүйенетін;

б) айқын әлеуметтік бағыты бар, бәріне бірдей өзінің қабілетін жұмсауға әрі материалдық жағынан игілікті өмір сүруіне тең жағдай жасап мүмкіндік туғызатын әр халықтың өзінің ұлттық ерекшелігін сақтап дамытатын тұрақты дамудың негізі ретінде ұлттық келісім саясатын жүргізетін мемлекет құруды көздейді.

Мұндай үлгінің шындыққа айналуы үшін әрбір қазақстандықтан, оның ұлтына, діни сеніміне саяси ықыласы мен жақтырмайтындығына қарамастан, экономикада терең түбегейлі өзгерістер жасамайынша, Қазақстанның лайықты болашағы жоқ екенін айқын түсінуі талап етіледі. Гүлденген қоғамға нарық, ашық экономика, кәсіпкерлікті жанжақты қолдау арқылы жетуге болады. Егер барынша нақты айтатын болсақ, онда таяудағы үш жылда біз тұтыну рыногын бірқалыпқа келтіру, келесі 7—10 жылда экономиканың шикізат сипатын жою және инфрақұрылымды дамыту үшін ірі қадамдар жасау, тағы бір 5—7 жылда жана индустриялды елдердің қатарына қосылу міндегі тұр. Мұны уақыттың ықпалымен жасалған өкімет пен халықтың арасындағы әлеуметтік келісім деп қарау керек. Бұл орайда екі жақ оны орындау жөніндегі өздерінің міндеттемелерін ойдағыдай жүзеге асыруға тиіс.

Халықтың мүддесі тұрғысынан қарағанда, барлық қоғам өркениетті немесе өркениеті кем демократиялық және демократиялық емес, өз азаматтарының игілігін қамтамасыз ететін және әртүрлі себептермен — бастапқы кедейшілігінен экономикасының милитарландырылуынан, басшыларының шалағайлығынан немесе дұрыс бағыт таңдап алмауынан азаматтық татулық пен келісімнің жоқтығынан игілікті қамтамасыз ете алмайтын болып бөлінеді. Басқаша бөлу қулық немесе идеологиялық зұлымдық болып табылады.

Қазақстанда либералдық немесе халықтық капитализм шынайы немесе жаңғырған социализм емес, тек қана көп укладты нарықтық экономикасы бар демократиялық қоғам болады. Ол әр адамға дербес жолын таңдауға және экономикалық өзін-өзі айқындауға, өзінің экономикалық әлеуметтік, ұлттық және саяси мүдделерін іске асыруға тең мүмкіндіктер ашады. Онда тек қана заң халықтың еркі мен ақыл-ойы үстемдік құрады, ал кәсіпкерлер мен еңбексүйгіш адамдар дәулетті әрі ауқатты азаматтар қатарына қосылады.

II. Ішкі саясат саласындағы стратегия

ІШКІ САЯСАТТЫҢ ЖАЛПЫ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Ішкі саясаттың орын алып отырған проблемалары Қазақстан тұңғыш рет өзінің жаңа әрі жаңарған тарихында өзін жан-жақты дамыту үшін нақты жағдайға қол жеткізген даусыз фактісімен тығыз байланысты. Бұл даму қазақ халқының және республикадағы басқа да сан алуан ұлттардың өзіндік ерекшелігін түлету мақсатында жүргізілуде. Сондықтан менің көзқарасымша, ішкі саясаттың іргелі қағидасы ұлтаралық келісім принципі болуға тиіс. Міне, осының өзі демократиялық хұқықтық мемлекет құрудағы қазақстандық жолдың ерекшелігін және біздің дүниежүзілік қоғамдастыққа енуіміздің ерекшелігін айқындайды.

Қазақстан егемендігінің күрделі этносаяси әрі хұқықтық табиғаты бар. Мұның өзі қазақтарды ұлттық бастауы мен дәстүрлеріне қайта оралтатын ұлттық егемендігінің (жетекші буын ретінде) және Қазақстан халқының тұтас этносаяси қоғамдастығы егемендігінің өзіндік жиынтығы болып табылады. Міне сондықтан да көп ұлтты халықтың әлеуметтік тұрақтылығы мен мүдделерінің серпінді тепе-теңдігі біздің мемлекеттің қалыптасу және даму процесін әрқашанда айқындайтын болады. Осыны айқын сезіне отырып Қазақстанның гүлденуі үшін Республиканың барлық халықтарының ынтымақтасуына, әр адамның бақыты мен бостандығына барлық азаматтардың материалдық және рухани мәдениетін көтеруге қамқорлық жасау керек. Мен қазақ халқының әуелден-ақ кез келген ұлттар мен ұлыстардың өкілдерімен ынтымақтық пен татулықта тұра білетін дәстүрлі салықалылығына, олардың табиғи кеңпейілдігі мен көршілерінің мүддесіне терең құрмет көрсететіндігіне сүйене отырып осыған жететіндігімізге сенімдімін. Қазақстанда өмір сүретін басқа да халықтар тарапынан қазақ ұлтының өзінің қайта өрлеуіне деген табиғи ұмтылысына кеңпейілділік, құрмет және түсіністік біздің мемлекетіміздегі татулық пен достықтың іргетасына айналмақ.

Әңгіме этникалық алуан түрліліктегі әлеуметтік біртұтастықтың стратегиясы, бір территорияда тұратын, тұрмыстың ортақ жағдайымен әрі туысқандық менталитетпен, игілік және бақыт идеясымен біріккен, бір демократиялық хұқықтық мемлекет қорғайтын адамдардың үйлесімді қауымдастығын қолдау туралы болып отыр.

Бұл орайда Қазақстан қазіргі шекарасында кейініректе қазақ ұлты мен қазақ хандығын құрған тайпалардың орналасқан тарихи-этникалық территориясы болғанын атап өткен орынды. XVII ғасырдың соңғы ширегінде қазіргі Қазақстанның бүкіл территориясы іс жүзінде қазақтардың бақылауында болды.

Сондықтан өзінің осы қалпындағы Қазақстан — біреулердің қазақтарға тартуы емес, қайта олардың тарихи Отаны, ежелден қазақ жері. Біздің халықтың кінәсі емес, маңдайының соры мынада: патша империясының отаршылдықпен езіп-жаншуы, кеңес өкіметі жылдарында аштықтан қырылуы коллективтендіру және Отан соғысы кезеңінде жер аудару мен басқа ұлттарды зорлап көшіру, тың эпопеясы мен республикасының жер қойнауын игеру барысында тұрғылықты емес халықтың үлес салмағының механикалы түрде өсуі салдарынан өз ата-бабаларының жерінде азшылыққа айналғандығында.

Өткендегі өкпені халықтың есіне салу — арзымайтын іс. Бірақ жаңа

жағдайда өз орнын таба алмай отырған шовинистік пиғылдағы саяси авантюристердің жекелеген арандату әрекеттерін жауапсыз қалдыруға болмайды. Сондықтан республиканың билік жүргізу құрылымдары Қазақстанның унитарлық тұтастығын, оның территориясының бірлігі мен бұзылмауын қамтамасыз ету үшін барлық конституциялық құралдарды бұдан былай да пайдаланатын болады.

Жалпы демократиялық процестермен адам хұқығын жүзеге асырумен қазақтардың үйлесімді ұлттық түлеуі басқа ұлттардың тең хұқықты дамуының қажетті шарты болып табылады. Өзінің дамуына бөгеттер кездестірген қазақ ұлты, сөз жоқ, басқа халықтардың мүддесі мен сұранысына түсіністікпен және құрметпен қарайтын болады. Әр халықтың интеллигенциясы әуел бастан тайталасқа емес, қайта топтасуға ынтық болуы керек.

Сонымен бірге мынадай жәйтті де атап көрсету керек: этностың мемлекет құруға қабілеті ең алдымен оның қалған ұлттың өкілдерімен ынтымақты тұру, республикада тұратындардың барлығы Қазақстанды өз Отаны деп есептеуі үшін қажетті ахуалды тұрақты ұстау ниеті мен қабілетінен байқалады. Басқадай айқындама тұйыққа әкеліп тірейді. Бұл өте маңызды, мен айтар едім, басты нәрсе. Әңгіме қазақ ұлтының топтастырушы миссиясы туралы болып отыр.

Тәуелсіз Қазақстанның мемлекеттілігінің дамуы президенттік басқаруды іс жүзінде іске асыруды қамтамасыз етумен қатар жүретін болады. Республика Президенті мемлекет басшысы ретінде тиімді басшылық жүргізу үшін барлық қажетті тұтқаларға ие болуы керек. Үкіметті басқара отырып, ол жоғары атқарушы биліктің жұмысымен байланысты мәселелерді шешіп, үкіметте кадрлық тағайындауларды жүргізіп, үкімет пен оның мүшелерінің жауапкершілігін белгілейді.

Жаңа Конституцияның қабылдануымен парламенттік қызметті ұйымдастырудың неғұрлым дамыған түріне көшу дәйекті жүзеге асырылады. Қазақстанның жоғары өкілетті өкімет органы шағын және құзырлы депутаттық корпусы бар республикалық және аймақтық мүдделерді үйлесімді ұштастыратын, заң жобасы жұмысын жоғары сапамен қамтамасыз етуге қабілетті шынайы кәсіпқой органға айналады.

Орталықта және жергілікті жерлерде өкілеттікті айқын ажырату принциптері негізінде билікті бөлісу және олардың өзара іс-қимылын неғұрлым тиімді ұйымдастыру бағыты бұдан әрі де жалғастырылады. Сонымен бірге мемлекет басшысы республика Конституциясы мен заңдарының күшін оның азаматтарының хұқығы мен бостандығын қамтамасыз ету мақсатында биліктің басқадай салаларына жедел түзету енгізуге ықпал ету мүмкіндігіне ие болуы керек.

Республикада сот билігі соттардың өз міндеттерін біртіндеп өмір бойы атқару жүйесіне мемлекет басшысы мен өкілетті өкімет арасында осы жүйені құру жөніндегі өкілеттіктерді ұтымды бөлуге біртіндеп көше бастайды. Сайып келгенде, біз республиканың біртұтас жоғары сот органы мен жергілікті арнаулы сот органдарының тарамдалған жүйесіне келетін боламыз.

Республиканың жергілікті өкілетті органдарының қызметінде шынайы өкілдік негізін дамыту және жергілікті атқарушылықтың функциясын жүзеге асырудың жеке-дара сипатын нығайту бағытында жергілікті өкілетті және атқару органдарының жүйесін жетілдіру ісі жалғасатын болады.

Республикада тоталитарлықтан кейінгі кезеңге сай саяси және экономика-

лық билікті шектеу, мемлекеттің меншікке абсолютті монополиясын жою процесі жүретін болады. Соңғысы меншіктің жеткілікті түрде ықпалды және қомақты мемлекеттік емес түрін неғұрлым белсенді жекешелендіру мен жұмыс істеуінен, экономиканың және тұтастай алғанда қоғамның дамуына тұрақтылық беретін меншік иелерінің қалың орта жігін құрудан көрінеді. Нақ осы жік қоғамда масылдық пиғылдар, тегін көмек сұрау және экономикалық қиыншылықтар туған жағдайда өкіметке шағымдану әдеті сияқты теріс құбылыстарды жоюға мүмкіндік туғызады.

Бірақ өтпелі кезеңде, әл-ауқат деңгейінің айтарлықтай жіктелуі жүріп және халықтың көпшілігі үшін нарықтық жүйенің орнауы негізінен әл-ауқатты жақсартудан гөрі ауыртпалықпен байланысты болып отырған кезде адамдардың реформаларға деген теріс қатынасына түсініктікпен қарау керек. Нарықты қабылдамаудың өзі оның болмысымен таныс емес, жаңа жағдайда нақты жұмыс істеуге жеткілікті тәжірибесі жоқ адамдардың әбден түсінікті дәрменсіздігінен туып отыр. Осыған байланысты нарықтық қазыналардың қолайлылығы мен әділдігіне адамдардың көзін жеткізуге қабілетті нарықтық идеологияны орнықтыру үшін жаппай негіз құрумен айналысу қажет.

Бұл экономикалық реформаны ойдағыдай жүзеге асырудың басты әлеуметтік шарты.

«Адам хұқығының жалпыға бірдей декларациясын» басшылыққа ала отырып, біз азаматтардың мүліктік хұқығын нақты мазмұнмен толықтыруға ұмтылатын боламыз. Онсыз адамның шынайы бостандығы туралы әңгіме тек бос ызың ғана, ал әлемдік стандартқа сәйкес келетін тұрмыс деңгейіне жету орындалмайтын арман болып шығады.

Қайта құруды ойдағыдай жүргізудің басқа бір шарты азаматтардың хұқық жөніндегі санасын арттыру мемлекеттік және коммерциялық құрылымдардың шаруашылықты жүргізуші барлық субъектілер мен азаматтардың заңға бағынуы болып табылады. Міне сондықтан да кез-келген билік кез-келген заңнан жоғары тұрған біз үшін дәстүрлі жағдайды түзеу үшін өкіметтің хұқық қорғау және сот органдарының барлық тұтқалары пайдаланылады.

Таяудағы болашақта мемлекет бүкіл әлемдегі сияқты әлеуметтік-экономикалық процестерді реттеу негізінен жанама түрде реттеу функциясын сақтап экономикалық бостандық пен мемлекеттің мақсаткерлікпен ықпал жасауы арасындағы ақылға сыйымды тепе-теңдігі қолдау табатын болады. Өтпелі кезеңде атқарушы билікті күшейту тенденциясы сақталады онсыз іс жүзінде экономиканы реформалау мүмкін емес. Азаматтар тарапынан болсын сондай-ақ мемлекеттік институттар тарапынан болсын қоғамдық тәртіп пен заңдылықты сақтау мәселелерінде мемлекеттік өкіметтің дәйекті іс-қимылы ерекше сипатта болуға тиіс. Мемлекет азаматтардың хұқықтық санасында хұқық пен заңдылықтық қабілетті кепілдігі деп қабылдануы қажет.

Азаматтың меншік иесі болу сияқты табиғи хұқығын жүзеге асыруды қамтамасыз етудің қоғамдық қажеттілік деген желеумен мүлктен еріксіз түрде жаппай әрі заңсыз шеттетілуіне ал мұның өзі талай рет болғаны есімізде, жол бермеудің маңызы ерекше.

Қазақстанның ішкі саясатында уақыт өте келе демократиялық азаматтық қоғамның ажырағысыз бөліктері ретінде әртүрлі саяси партиялар мен ұйымдар бұрынғыдан гөрі елеулі рөл атқаратын болады.

Көппартиялылық халықтың мүліктік кәсіби және басқа да стратификациясына байланысты қоғамның әлеуметтік топтарының нақты мүдделерінің айыр-

машылығын объективті түрде білдіреді. Көппартиялық арқылы өкіметке саяси оппоненттік процесс жүзеге асырылады, мұның өзі халықтың әртүрлі жіктері мен топтарының сан алуан мүдделері мен әлеуметтік үмітін ескеруге мүмкіндік береді, тоталитаризм мен волюнтаризмнің қайталанбауына нақтылы қарсылық пайда болады, ал парламент жүйесі шеңберінде белгілі бір қоғамдық қайшылықтарды өркениетті шешудің мүмкіндігі туады.

Көппартиялылық жасауды түрде қалыптаспайды қайта оған нақты негіз пайда болуына орай қоғамның нарыққа барар және халықтың әртүрлі топтары мүдделерінің түзілуі жолындағы оның бірыңғай әлеуметтік-экономикалық біртектілігінің табиғи күйреуі есебінен құрылады. Бірақ сонымен бірге саяси бостандықтың және жалпы адамзатқа ортақ қоғамдық тәртіп нормаларын өрескелдікпен аяққа басуды саяси бостандық ретінде ұсынудың арасында нақты шекара айқын ажыратылатын болады. Міне сондықтан біз ұлттық таптық және діни төзбестікті уағыздайтын біздің егеменді мемлекетіміздің конституциялық құрылысына және территориялық тұтастығына қатер төндіретін саяси партиялар мен ұйымдарға батыл түрде қарсы боламыз.

Саяси демократия тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдарынсыз ақылға сыйымсыз болар еді. Сонымен бірге олардың объективсіздік пен теріс пиғылдылықтың бүлдіруші әрі тұрақсыздандырушы күшін сезінуі әлеуметтік жауапкершілігі болуға тиіс. Нақ сондықтан оларға бағдар ұстана отырып мемлекеттік өкімет құрылымдары қоғамдық пікірді зерттейді және өзінің іс-қимылын соған сәйкес түзетін отырады.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ СТРАТЕГИЯСЫ

Қоғамдық өмірдің шешуші саласы — экономика саласындағы стратегия мен тактика құрылымдық және технологиялық артта қалушылықты бір мезгілде жоя отырып нарықтық жүйеге көшуді одан әрі жалғастыру болып табылады.

Тіпті тұрақты экономиканың өзі үшін ауыр болатын бұл проблемаларды, Қазақстанның бүгін таңда ТМД-ның басқа мемлекеттерімен бірге саяси шаруашылық және жүйелік себептер яғни бұрынғы одақтың тұйыққа тірелген әміршіл экономикасы әрі басшылықтың субъективті қателіктері туғызған күрделі экономикалық дағдарысты басынан өткізіп отырғаны біз үшін терендете түсіп отыр.

Күн тәртібінде дағдарысты жоюды қалай бастап құлдырауды тоқтатып және бірге-бірге қалай өрлеу керек, деген өмірлік маңызы бар мәселе тұр.

Мұнда шетелдердің инвестициялары сөз жоқ оң рөл атқара алар еді. Бірақ қайта құру жылдарының практикасы жуықарада сыртқы факторға елеулі түрде иек арудың қате болатынын көрсетіп отыр. Осы уақытқа дейін кең көлемді несие көмегін көрсету уәде шеңберінен аспай келеді. Әрине, ол үшін объективті негіздер де бар (тұрақсыздық, ұлтаралық соғыстар, осы уақытқа дейін кімнен істес болатындығының — әлсіреген орталықпен бе, әлде нығайған республикалармен бе, белгісіз болуы және т. б.). Бірнеше жылдан бері несие көмегін көрсетудің көлемі мен мерзімінің белгісіз болуы өз мүмкіндігіміздің шеңберінде біздің инициативаларымызды тежеп батыл принципті шешімдер қабылдауға бөгет жасауда.

Міне осындай жағдайда сырттан көмек күтіп босқа отыруға болмайды.

Бұдан шығатын бір ғана жол бар. Ең алдымен өзіңе ғана сену керек және өз күшіне арқа сүйеп дағдарыстан шығуды бастау қажет. Негізінен өзіміздің өндірушіміз бен инвесторымызға сенім артуымыз қажет, жұмыс істейтіндер мен өндіретіндерге қаржы сақтайтындар мен қаржы салатындарға көмек көрсетіліп келеді.

Егер біз осыны істей алмасақ, онда экономикалық апат болады да бұрынғы одақтың барлық республикалары дамыған мемлекеттердің ұзақ уақыт бойы экономикалық колониясының бейшаралық рөлін бастап кешетін болады. Мұның өзі жайсыз тұжырым болғанымен, нақты жағдайға сай.

Әрине, егер ТМД елдерінің кейбір саясатшылары саяси шамданулар мен нәтижесіз ойындарды серпіп тастап күш-жігерлерін біріктіре алса дағдарыстан бірлесіп шығу анағұрлым жеңіл болар еді. Өйткені біздің экономикамыз бір-бірімен шын мәнінде «біте қайнап», тығыз матасқан ғой, міне сондықтан бұрынғы Одақтың әр мүшесі егеменді мемлекет халықаралық қатынастардың дербес субъектісі, БҰҰ-ның және басқа да халықаралық ұйымдардың толыққанды мүшесі болды екен деп, сол тығыз байланыстарды үзу ақылға сыймаған болар еді. Дүние жүзінің көптеген елдері байыпты ақыл-ойды басшылыққа ала отырып өз егемендігін елеп жатпай-ақ бірігуге ұмтылуда. Ал біз өз жүрегімізде ыдыраған бұрынғы тоталитарлық орталыққа мейлі ол әділ-ақ болсын өкпемізді сақтай отырып бөліну процесін қасарыса терендетудеміз. Бұл абырой әпермейді бізге.

Қазақстан дағдарыстан шығудың біріккен нұсқасына қашан да дайын болатын оны экономикалық тұрғыдан да, сондай-ақ саяси тәсілдермен де жүзеге асыруға ұдайы ұмтылып келді. Дегенмен, өкінішке орай біздің инициативаларымыз ТМД-дағы серіктестеріміздің көпшілігі тарапынан қолдау таппады. Сондықтан күш-қуатты бірлестірудің шын жақтастары бола отырып біз қалыптасқан жағдайдан өз бетімізше шығудың жолын іздеуге мәжбүр болып отырмыз, атап айтқанда, ТМД елдерімен «интеграция» саясатынан «координация» саясатына өтуді жүзеге асырамыз. Бұл саяси бағыт абыр-сабырсыз және хауіпті шыдамсыздықсыз, ішкі потенциалдық мүмкіндіктерге сүйене отырып жүзеге асырылатын болады. Ал бұл мүмкіндіктер бізде жеткілікті шынтуайтына келгенде көптеген елдерде экономикалық қай түлеудің жолын бастағанда бүгін біздің қолдағы барың мысқалдайының да болмағандығын айтуымыз керек.

Біріншіден, бұл іс жүзінде кез-келген өндіріс түріне сенімді шикізат негізі болатын пайдалы қазба байлықтардың көптігі. Екіншіден, жерге қатысты реформаларды жүзеге асырғаннан кейін Қазақстанға тіпті, дүниежүзілік аренада азық-түлікті экспортқа шығаруда көзге түсуге мүмкіндік беретін ауылшаруашылық жері мен егістіктің кең көлемі. Үшіншіден, жеткілікті мөлшерде дамыған өндірістік потенциалдың және барлық салаларда сауатты жұмысшылар контингентінің болуы. Төртіншіден, әдеттегі күнделікті ұғым шеңберіне сыймайтын, тәуекелді, барлық жаналық атаулыны қабылдамайтын тоңмойындық дәстүрлердің өмір сүргіштігінен, өкінішке орай, әзірге мемлекеттік қолдау таба алмай отырған бұрынғы жүйе кәдімгідей талап етпеген ғылыми идеялардың мол арсеналы, жаналықтар мен өнертабыстар.

Сонымен, стратегиялық салдарға орай алғашқы принципті тұжырым жасауға болады: дағдарысты өршітпеуді және экономиканы қалпына келтіруді мұны жасауға мүмкіндік беретін өз мүмкіндіктеріміздің есебінен жасауымыз

қажет. Біздің тарихымызда бұдан әлдеқайда нашар бастапқы жағдай болғанда да тығырықтан шыққан кездеріміз болған.

Осындай маңызы бар екінші қорытынды: экономиканың прогресшіл құрылымдық қайта құрылуы, оның технологиялық артта қалуын жою дұрыс басым бағыттарды таңдау арқылы және оларды жекелеген салаларды дамытуға экономикалық көтермелеу механизмін құру негізінде жүзеге асырумен қамтамасыз етіледі.

Қазақстан үшін материалдық өндіріс саласында басым бағыттар:

- рынокты азық-түлікпен және халық тұтынатын тауарлармен толтыру;
- құрылыс және құрылыс индустриясы базаларын бірінші кезекте тұрғын үй құрылысы үшін дамыту;
- түсті және қара металлургияда түпкі шектерді белгілеп экономиканың шикізаттық бағытын жою;
- ғылымды көп қажет ететін өндірістер мен машина жасауды дамыту диверсификациялау және қажет болған жағдайларда қорғаныс кәсіпорындарын конверсиялау;
- экологиялық таза технологияларды енгізу;
- осы заманғы инфрақұрылымдарды (көлік, байланыс энергетика, туризм, қонақ үй жүйесін) құру болып табылады.

Басым бағыттарды жүзеге асырудың нақты формасы индикативтік жоспарға негізделген және оларға қатысудың негізінде жаңа ұйымдастыру құрылымдары құрылатын арнайы мемлекеттік бағдарламалар болады.

Республикада аталған басым бағыттарды ескере отырып, төмендегі мемлекеттік бағдарламаларды талдап және жүзеге асыру міндеті түр:

1) рынокты тұтыну тауарларымен азық-түлікті қоса алғанда, толтыру бағдарламасы;

2) Қазақстанның экспорттық потенциалын дамыту бағдарламасы. Ол табиғи түрде өнеркәсіптегі ғылымды көп қажет ететін өндірістегі қорытынды бөлісті аяқтаудың, қорғаныс кешендері кәсіпорындарын дамыту мен қайта құрудың проблемаларын өзіне қосып алады;

3) бір мезгілде валюта ресурстарын үнемдеу мәселесін де шешетін импортты ауыстыратын өндірісті дамыту бағдарламасы;

4) құрылысты өрістету және тұрғын үйлерді сату бағдарламасы. Ол тұрғын үй проблемасын шешу идеологиясын өзгертіп және шын мәнінде тұрғын үй рыногын құруы керек. Бұл өз кезегінде бізге өте маңызды рыноктық инфрақұрылымды құратын — олардағы іскерлік белсенділіктің дамуы мен құлдырауына байланысты бір саладан екінші салаға, бір аймақтан екінші аймаққа олардың ауыс-түйісіне жол ашатын жұмыс күші рыногының болуына мүмкіндік береді;

5) инфрақұрылымды дамыту бағдарламасы.

Экологиялық проблемалар шетелдік инвесторлардың қатысуымен және олардың көмегімен аса жаңа технологияларды пайдалану арқылы айтылған барлық проблемаларды жүзеге асыру барысында шешілетін болады.

Экологиялық жүйелерде экологиялық апаттарды авариялар мен басқа да сәйкессіздікті болдырмау мақсатында әрбір жобаға алдын-ала білікті сарап жасалуға тиіс. Бізге өз мамандарымыз әзірге жетіспейтіндіктен ұзақ мерзімді негізде шетелдік фирмалардың қызметіне сүйенуге тура келеді. Ал олар шарттарға сарапшы болудан және консультациялар беруден өзге біз үшін

экологиялық жағынан хауіпсіз технологияны таңдайтын кадрлар дайындауға көмектесетін болады.

Бүгінгі таңдағы басты міндет— адамның еңбек етіп табыс табуға ниеті ауып, нарықтың жасампаздық рөліне сенуі үшін еңбекке деген ынтасын түлету керек. Оның бірден-бір жолы — тауар молшылығын жасау. Бастапқы кезде адамдарға ең болмаса өздерінің талғам талап етпейтін бірінші кезектегі сұранысын әсіресе азық-түлік тағамдарына деген сұранысын еркін қанағаттандыруға мүмкіндік беру.

Сондықтан барлық стратегиялық басымдықтардың көш басында агроөнеркәсіп кешенін дамыту, оны дәйекті де батыл реформалау сондай-ақ тұтыну рыногын өнеркәсіп тауарлармен толтыру шаралары жүретін болады.

Бұл міндетті шешуге үкімет жасап жатқан шағын село индустриясын дамытудың ұлттық бағдарламасы қызмет етеді. Соған сәйкес Қазақстанның селолық аудандарында жинақы жабдықтардан 1100-1200 шағын кәсіпорындар мен қала индустриясының отау филиалдары салынады. Бұл ауыл шаруашылығы шикізатының ысырабын азайтуға, жергілікті жерде жоғары сапалы түпкі өнім шығаруға село жастарына арнап беделді жұмыс орындарын құруға мүмкіндік береді. Бағдарлама селолық жерлерді индустриялық тұрғыдан жаңғыртуға, селолық инженер-техник интеллигенция мен бизнесмендер жігін нығайтуға жәрдемдеседі.

Мұнымен қатар жоғарыда аталған тұрғын үй бағдарламасы жасалып, жүзеге асырылады.

Бір жақсысы екі бағдарламаның да басында нарықтық елдерде қабылданғандай, банкілер тұратын болады. Бұл мақсатқа кәсіпорындар, жергілікті әкімшіліктер мен азаматтар тарапынан акционерлік қаржылар жұмылдырылады.

Республикаға сондай-ақ өнімнің жекелеген түрлері мен өндірістер бойынша нысаналы бағдарламалар қажет олар кейіннен дүниежүзілік экономика саласында Қазақстанның «сөресін» құрып, тұрақты мемлекеттік қолдау объектісіне айналады.

Біздің потенциалымыз тауарлардың 10—15 түрі бойынша және жоғары технологиялардың 3—5 түрі бойынша лидерлікті бөлісуге мүмкіндік береді ғой, деп ойлаймын.

Осы айтылған барлық ұлттық бағдарламаларды АҚШ-тың тәжірибесі бойынша Қазақстан Республикасының жекелеген заңдары түрінде хаттау керек.

Нарықтық экономикасы дамыған мемлекеттер тәжірибесін басшылыққа ала отырып, бізге белгілі бір кезең ішінде Қазақстан экономикасының дамуына үкімет тарапынан тұрақты талдау мен бақылау жасау мақсатында индикативті сипаттағы қысқа-орта-ұзақ мерзімді жоспар-болжамдар практикасын енгізу қажет.

Стратегияның маңызды элементі Қазақстанның қайта түлеуі мен дамуының қарқыны болмақ.

Дүние жүзінің бірқатар елдерінде жедел экономикалық өсу стратегиясы ойдағыдай жүзеге асырылған. Олардың қатарында — ГФР, Жапония, Оңтүстік Корея, Сингапур, Тайвань, Гонконг бар. Бұл мемлекеттердің бастапқы кезіндегі жағдайы, теңіз бен мұхит жолдарына тікелей шығу мүмкіндігі болғанынан басқасы, бүгінде Қазақстанның қолында бар нәрселерден көш артта болатын.

Осыны басшылыққа ала отырып, сондай-ақ ғылым, жаңа технологиялар мен

басқару, интеграция, дүниежүзілік шаруашылық байланыстары саласындағы мегатенденциялардың күшеюін ескере отырып, Қазақстанның жаңа жағдайға өтуі мерзімін 15—20 жылға дейін қысқартуға болады.

Біз бұл жолға өзіміз үшін, біздің балаларымыз бен немерелеріміз үшін түсуге тиіспіз. Олай болса бұл өзіміздің еңбек ырғағымызды арттыра түсуге тиіспіз дегенді білдіреді, өйткені даму және прогресс жолы қарапайым да жалғыз — ол қол жеткізілгеннен үнемі асып түсу.

Ал осы кезде біздің көпшілігіміз шөп басын сындырмай немесе кеше істелгенге ештеңе қоспай алға жылжығымыз келеді. 1990 жылғы дерек бойынша Қазақстан өнеркәсібіндегі еңбек өнімділігі Пәкстандағыдан, Тайландтағыдан, Түркиядағыдан және Ирандағыдан төмен. Сондықтан қажырлы, жанқиярлық еңбекке үндеу бізге кезекті насихаттық ұран ретінде емес, қайта егер біз шындап аяғымыздан тік тұрып, қалыпты өмір сүргіміз келсе, төтенше және қатаң қажеттік ретінде керек. «Жолбарыстар» жалқаулардан емес, қайта инициативалы да ізденімпаз, жұмысқа қабілетті де шыдамды адамдардан өсіп шығады. Біз Қазақстанда нақ осындай міндет қойып отырмыз және оны шешуге тиіспіз. Тағдырдың өзі беріп отырған мүмкіндікті уыстан шығаруға болмайды, ал бұл үшін барлық объективті негіз бар.

«Жедел даму стратегиясы» бүкіл қоғамның, Қазақстанды өзінің Отаны деп есептейтін және өтпелі кезеңнің ауыртпалығы мен болашақ әл-ауқатының қуанышын онымен бөлісуге әзір әркімнің экономикалық санагерлігіне айналуы керек.

Нарықтық экономика арнасымен, мінсіз «кестемен» жүру керек, онда өзінің кезеңдері мен оған сай келетін нақты міндеттер бар. Маған ол мынадай болып көрінеді.

Бірінші кезең. 1992—1995 жылдарды қамтиды және макроэкономикалық тұрақтандырудың екі негізгі процесімен сипатталуға тиіс: олар меншікті мемлекет иелігінен белсенді түрде алу, оны жекешелендіру және тұтыну рыногын тауарлармен толтыру.

Меншікті реформалау бұл уақыт ішінде белгілі бір формада мемлекеттік меншіктің барлық объектілерінде, стратегиялық маңызы бар және ұлттық хауіпсіздікті қамтамасыз ететіндерінен басқасында іс жүзінде жүргізілуге тиіс. Бұл орайда экономиканың әртүрлі саласының шағын және орташа кәсіпорындарын жекешелендіру негізінен 1994 жылдың ортасына қарай аяқталуға тиіс.

Қызмет көрсету саласы мен тұрғын үй секторының объектілерін 1993 жылдың аяғына дейін жекешелендіріп болған жөн.

Бұл шаралар монополияға қарсы белсенді саясатпен ұштаса келіп, жеке-меншік секторы мен меншік иесі — кәсіпкерлерді нығайтуға жәрдемдесетін болады. Сондай-ақ озық технологиялық жобалар үшін шетел инвесторларына жерді ықшамдап концессияға, ұзақ мерзімді жалға беру мен сатуды практикаға енгізу қажет.

Атап өтілгендей, экономиканы жандандыру мен өрге бастыру сатысы үшін бастапқы күш бірінші кезекте біздің ішкі мүмкіндіктерімізге негізделген, сондықтан оларды топтастыру механизмін табу, кәсіпорындардың жалғасып келе жатқан ведомстволық және салалық бытыраңқылығын жою, олардың технологиялық және экономикалық интеграциясын тиімділікпен іске қосу, бұған кәсіпкерлік бизнес саласын қатыстыру аса маңызды.

Мұнымен қатар үстіміздегі жылдың өзінде үкімет шетел инвестицияларын қатыстыру мен пайдалану, таңдап алынған стратегия мен басым бағыттарды

ескере отырып, импорттық технологияларын әкелу мен игеру бағдарламасын жасауы керек. Мемлекеттік несиелік бөлігінде мұндай бағдарлама валютамен өзін-өзі өтейтін жобалар үшін шетел инвестицияларын салмақты және экономикалық жағынан дәлелді қатыстыруға, сыртқы қарыздың хауіпті көлемде көбеюіне жол бермеуге, сондай-ақ мемлекеттің алтын және валюта қорын мақсаткерлікпен қалыптастыруға мүмкіндік береді. Дүние жүзінде қабылданған шетел және Қазақстан кәсіпкерлерінің капитал салуын сақтандыру жүйесін енгізу керек. Мұның өзі несиелік дер кезінде қайтаруға және Қазақстан үшін сенімді серіктес беделін жеңіп алуға кепілдік беретіні де маңызды.

Сонымен қатар ғылыми зерттеулердің қысқа мерзімін, жоғары қайтарымын, коммерциялық өнімді тез алуды қамтамасыз ететін дүниежүзілік деңгейдегі жаңалықтарды анықтау және алмасымды кәсіпкерлікті дамыту мақсатымен республиканың ғылыми-техникалық потенциалына егжей-тегжейлі тексеру жүргізу қажет.

Болашақ технологиялық үрдіс үшін алаң іс жүзінде мақсаткерлікпен даярлануға тиіс. Алматы мен Павлодардың іргесінде озық даму аймағы, Семей полигоны мен Байқоңыр космодромының негізінде халықаралық сипаттағы технопарктер немесе технополистер, Қарағандыда, Өскеменде, Целиноградта, Атырауда инновациялық орталықтар құру үшін объективті алғышарттар бар.

Екінші кезеңде. (1996—2005 жылдар) экономиканың шикізаттық бағытын біртіндеп жою жалғасады, бірақ оның басты мазмұны көлік жүйесі мен телекоммуникацияны жедел дамыту, сондай-ақ дамыған тауар және валюта нарығын, басқа нарықтар — капитал, жұмысшы күші, бағалы қағаздар, интеллектілік меншік нарығын құру болмақ.

Тынық мұхиттан Босфор бұғазына дейін тартылатын Трансазия темір жол магистралінің жобасын жүзеге асыру және Алматы маңында осы заманғы халықаралық жүк-жолаушы әуежайын салудың басым маңызы болады. Мұның өзі Қазақстанның дүниежүзілік экономикаға енуін жеделдетеді, оған Шығыс пен Батыс арасында, Европа мен Азия — Тынық мұхит аймағы елдері арасында өзіндік бір «көпір» болуға және сондай-ақ өзінің геосаяси міндеттерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Екінші кезең ішінде экономиканың интенсивті дамуының қозғаушы күштері мен стимулдары:

- толыққанды нарықтық механизмдер;
- барлық тауар өндірушілердің шынайы еркіндігі;
- табиғатты ұтымды пайдалану;
- шапшандығын үдете түскен жоғары технологияларды игеру процесі мен дүние жүзі экономикасында шептерді жеңіп алу;
- отандық және халықаралық бизнес саласында білікті кадр корпусы пісіп-жетілуге тиіс.

Үшінші кезең 5—7 жыл мерзімге дейін созылып, ашық үлгідегі экономиканың шапшаң қарқын алып дамуымен сипатталады, соның негізінде өтпелі кезеңнің стратегиялық мақсатына жетумен, Қазақстанның әлемдік саудадағы айқындамасының нығаюымен және дүние жүзіндегі жаңа индустриалды елдер қатарына кіруімен сипатталатын болады.

Нарықтық қатынастардың құрылуына орай бюджет тапшылығы және валютаның өтімділік проблемасы шешіледі. Мемлекетте тек басқа құрылымдардан гөрі, бұған нарықтық құрылымдарды қосқанда, ол жақсырақ атқаратын функциялар ғана қалады.

Бұрынғы экономикалық ақпарат жүйесі экономикадағы болып жатқан процестерді білікті бағалау үшін жарамсыз болып қалды, өйткені ол жаңа өндірістік қатынастарға жауап бере алмай отыр. Кәсіпорыннан тиісті ақпарат алу мүмкіндігін кәсіпорын туралы заң бұзды. Міне сондықтан да халықаралық талаптарға бейімделген, қаржы активтерінің, төлем қабілеттілігінің жағдайын, бағаларды, өзіндік құнды және басқа көрсеткіштерді қоса алғанда, кәсіпорындардың объективті ақпараттарды статистика және банк органдарына беріп тұру міндетін заң жүзінде бекіту қажет.

Өтпелі кезең стратегиясының мазмұны мен мақсатының толық орындалуына байланысты Қазақстанның дүниежүзілік қоғамдастықтағы жаңа сапасы мен жаңа рөлін ескере келіп, басқа стратегиясын талдап жасау қажеттігі келіп туады.

ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУ СТРАТЕГИЯСЫ

Экономика саласындағы міндеттерді жүзеге асыру әлеуметтік даму мәселелерімен тығыз байланысты. Тұтыну рыногын толтыру және азық-түлік молшылығын жасау, сонымен бір мезгілде экономиканы тұрақтандыру мен халықтың тұрмыс деңгейін көтеру, әлеуметтік шиеленісті төмендету міндетін шешетінін айтсақ та жеткілікті.

Ең алдымен инфляцияны жандандыруға және сөйтіп халықтың нақты табысын азайтуға байланысты себептерді бәсеңдететін шаралар қолданылатын болады. Мұның өзі бір-бірімен байланысты екі жолмен жүзеге асырылады: біріншісі — тауарларды өндіру мен қызметтерді ұсынуды кеңейту; екіншісі — табысты ағымдағы тұтынудан (құнды қағаздар, тұрғын үй құрылысы, ұзақ мерзімге пайдаланатын заттар және т. б.) алып шығу үшін оның өсуін тоқтатпау және байлап қоймау.

Қазақстан халқын әлеуметтік қорғау мемлекеттің өтпелі кезеңдегі стратегиясының бел ортасында болады:

— ең алдымен еңбекке қабілетсіз және дәулеті аз жіктерді — зейнеткерлерді, мүгедектерді, көп балалы отбасыларын, оқушы жастарды мемлекеттік қолдау және әлеуметтік жебеу жүйесін құру;

— ғылымға, мәдениетке, білім беруге және денсаулық сақтауға мемлекеттік қолдау;

— жұмыссыздық жөніндегі әлеуметтік кепілдікті қамтамасыз ету.

Біз әзірше нарықтың жұмыссыздық сияқты қатерлі «қақпанын» жете бағаламай келеміз, өйткені ол кәсіпорындардың қымбатшылықтан және тұтыну суранымының азаюы салдарынан жаппай банкрот болған жағдайда шапшаң қарқынмен арта түспек. Міне сондықтан да әр облыс пен қала қосымша жұмыс орнын құру жөніндегі бағдарламаны жасау ісімен шұғылдануға тиіс. Бәсеке-лестік, банкроттық пен жұмыссыздық нарықтық жүйенің сөзсіз белгілері болып табылады.

Жұмыссыздықтың теріс салдарын мүмкіндігінше азайту үшін жұмыспен қамту қызметіне елеулі көңіл бөлінетін болады. Осы мақсатпен мамандар мен жұмысшыларды қайта даярлау жүйесі нығайтылып, тұрғын үй рыногы құрылады және қазіргі Қазақстанның ішіндегі және одан тысқары жерлерге басқаруға келмей отырған адамдардың көшіпқонуының өркениетті ауқымы енгізілетін болады;

— экологиялық ерекше дағдарысты және шалғайдағы аудандарда тұратын халыққа өтем қолдауы;

— ойластырылған демографиялық және иммиграциялық саясат жүргізу, ол бір жағынан халықаралық нормаларға қайшы болмауы қажет, екінші жағынан шапшаң дамудың стратегиясы табысқа жете қалғанда, республикаға шетел жұмысшы күшінің жаппай ықтимал ағылуы жағдайында жергілікті халықтың мүддесін қорғайтын болады.

Әлеуметтік қорғаудың осы бағыттарын жүзеге асыру ең алдымен бюджеттен қаржы бөлу есебінен және әр алуан әлеуметтік қорлар мен қайырымдылық қаржылары арқылы жүзеге асырылатын болады.

Ақшаның құнсыздану серпінін ескере отырып, зейнетақы мен еңбекақының ең аз мөлшері оларды көбейту жағына қарай жүйелі түрде қайта қаралып отырады.

Зейнетақы мен жәрдем алатын адамдарды төлем құралы ретінде ұлттық металл теңгелерді пайдаланатын арнаулы дүкендер арқылы кепілді қамтамасыз ету мәселелері пысықталып жатыр.

Экономиканың дағдарысқа ұшырауы жағдайында ең алдымен өндірістік емес сала, бәрінен бұрын халықтың интеллектуалдық күш-қуаты жинақталған сала зардап шегетіні белгілі. Мемлекеттің барлық мүмкіндігін пайдалана отырып, мұнда орташа еңбекақыны өндірістік саладағы орташа еңбекақыға жақындату үшін шаралар қолданылады.

Бүкіл өтпелі кезенге халықтың әлеуметтік шетін контингентіне негізгі медициналық қызметтерді, сондай-ақ білім алудың тегін болуын қамтамасыз ету сақталады. Жоғары мектептер мен техникумдар жүйесінде ақылы оқытуды енгізу қатаң мөлшерлі түрде жүргізілуге тиіс, онсыз білім алуға тек ауқатты адамдардың ғана қолы жетуі мүмкін.

Әлеуметтік жауапкершілігі жоғары әрі ісі оңынан туып тұрған кәсіпкерлер халықтың кедей, еңбекке қабілетсіз жігіне көмекке келуге тиіс. Әсіресе, өтпелі кезеңде ондай адамдардың тығырыққа тірелген, шарасыздық сезімін бәсендетуге көмектесуі қажет. Сонымен бірге үкіметтің алдында қысқа мерзім ішінде шағын бизнеске орта және ұзақ мерзімге несие берудің нақты жүйесін құру міндеті тұр. Өйткені кәсіпорындардың жоғары деңгейдегі шоғырлануына байланысты шағын кәсіпорындардың үлесі өте азғантай болып табылатын Қазақстан үшін оның зор маңызы бар. Ал шын мәнінде осы шағын кәсіпорындар өзгермелі нарықтық жағдайға басқаларынан гөрі бейімделгіш келеді ғой.

Біздің дәстүрлеріміз бен тіпті халықтың ауқатты бөлігінің мәредегі тұрмыс жағдайының деңгейін еске алғанда жеке меншіктің шешуші рөл атқаруы үшін көп уақыт қажет. Міне, сондықтан, бізге ұжымның құндылықтары мен пәрменді әрекеттерінен және кәсіпкер-еңбеккердің тиімділігінен бас тартудың қажеті жоқ. Кәсіпкерлікті қорғау, оның ішінде шетел капиталының қысымынан қорғау, оларға қатысты тонмойындылықтың өктемдігін шектеу өтпелі кезеңнің қажетті әрі маңызды элементі болып табылады.

Азаматтарды қосымша қорғау шарасы ретінде ерікті зейнеткерлік қамсыздандыруды енгізу көзделіп отыр.

Жалпы алғанда, өтпелі кезеңдегі әлеуметтік стратегияның құрамдас бөлігінің бірі нарықтық экономиканы әлеуметтік бағыттаудың негізінде халықтың табысы аз және кедей топтары мен жіктеріне, Қазақстанның селолық аймақтарына белгілі бір назар аудару арқылы тұрмыс дәрежесінің жоғарғы деңгейін қамтамасыз ету болып табылады.

Бүкіл әлемде қабылданғанындай, еңбек ақысы жоғары, мемлекетпен ұзақ мерзімге еңбек шартын жасайтын және еңбек сіңірген жылдар үшін сыйлықақы алатын мемлекеттік қызметшілердің әлеуметтік мәртебесі мен бейнесі елеулі түрде жоғары көтерілетін болады. Олардың көпшілігі еңбек ақысының аздығына байланысты коммерциялық құрылымдарға қазірдің өзінде кетті немесе кетуге әзірленуде. Егер осы процесті тоқтатпасақ, онда тек мемлекет қызметкерлері ғана қолдап, жақтап және қорғауға тиісті қоғамдық мүдде зиян шегетін болады. Мемлекеттік аппарат қызметкерлерінің кәсіби шеберлігін арттыруға бағытталған шаралар қолданылуға тиіс.

Халықтың жаңа әлеуметтік құрылымын және әлеуметтік институттарды нарықтық жүйеге тең дәрежеде қалыптастыру, сондай-ақ ұлтаралық қатынастардың тұрақтылық деңгейін арттыру қайта құрудың салдарына айналмақ.

Қысқаша түрде әлеуметтік стратегияның мазмұны мынаған келіп тоғысады:

— адамдар тұрмысының дамыған елдердің тұтыну стандарттарына жақын жаңа сапасына қол жеткізу;

— зейнеткерлерді, мүгедектерді, көп балалы отбасыларын, балалар мен жастарды, сондай-ақ басқа да аз қамтамасыз етілген азаматтарды әлеуметтік жағынан қорғаудың мемлекеттік саясатын жүзеге асыру;

— экономикалық және әлеуметтік өзгерістердің, нарықтық реформаларды жүргізудің, экономиканы тұрақтандыру мен өрге бастырудың өзекті факторы ретінде Қазақстан кәсіпкерлерінің әлеуметтік жігін (еңбекке жарамды халықтың жалпы санының 10—15 проценті) құру;

— жас ұрпақта нарықшыл сана-сезімді қалыптастыру есебінен қоғамдағы қазыналық бағдарды өзгерту;

— жеке адамның шынайы экономикалық бостандығына қол жеткізуге мүмкіндік беретін жұмыспен қамту массивтерін ұлғайту және мемлекеттік емес құрылымдарда экономикалық сөрелер есебінен халықтың нақты әлеуметтік икемділігі үшін жағдайлар жасау;

— әлеуметтік жағынан қорғаудың қосымша арналары ретінде сақтандырудың сан-салалы жүйелерін дамыту;

— арнаулы қорлардан қаржы бөлу және шаруашылықты жүргізудің жеңілдікті тәртібі есебінен Қазақстанның шіндегі артта қалған аймақтарды әлеуметтік жағынан даму деңгейіне тарту.

Әлеуметтік стратегияны іске асыру мерзімі экономикалық даму стратегиясын жүзеге асыру мерзімімен сай келмейді, өйткені әлеуметтік стратегия қоғамның әлеуметтік құрамындағы құрылымдық өзгерістермен ғана емес, сондай-ақ қоғамдық сана-сезімді қазыналық тұрғыдан қайта бағдарлаумен де байланысты, ал ол экономикалық және әлеуметтік жағынан неғұрлым белсенді жаңа ұрпақ өмірге келмейінше мүмкін емес.

Жалпы алғанда әлеуметтік өзгерістер үш сатыда өтеді: 1) қоғамның әлеуметтік жікке бөлінуі; 2) жаңа әлеуметтік құрылымдардың нарық жағдайына бейімделуі; 3) олардың өзара қосылуы және ұтымды өзара іс-әрекеті. ГФР-дің соғыстан кейінгі қайта түлеу тәжірибесін пайдалана отырып, Қазақстан үкіметі қоғамның табыс деңгейі бойынша жікке бөліну процесіне қарамастан, бұл айырмашылықты парасатты ең аз мөлшерге жеткізуге тырысады. Бұл үшін қажетті экономикалық тұтқаларды әлі жасауға тура келеді.

Әлеуметтік даму стратегиясын жүзеге асыруға ықпал ететін оң сипаттағы да, теріс сипаттағы да факторлар туралы бірер сөз айта кету керек. Олардың біріншісіне:

- түбегейлі өзгерістерге кіріскен көптеген елдермен салыстырғанда индустрияландырудың неғұрлым жоғары деңгейі;
- республика халқының біршама жоғары білім деңгейі;
- міндетті негізгі орта білім, тегін медицина, базалық мәдени қызметтерге қол жетушілік және т. б. түріндегі мемлекеттік әлеуметтік қолдаудың дамыған жүйесі;
- болашақ орта жіктің ықтимал негізін құрайтын интеллигенция мен басқарушылардың бұқаралық әлеуметтік топтарының болуы;
- мемлекеттік аппараттың жоғары жігін ұтымды бағдарлау, атқарушы органдар артықшылығының уақытша күшейуі жағдайында мұның маңызды мәні бар;
- қандай да болмасын аймақтық блоктарға қатыстырылмаудан туған геосаяси таңдаудың салыстырмалы еркіндігі.

Психологиялық масылдықтың сақталуы, халық пен әлеуметтік даму ресурстары таралуының аймақтар бойынша күрт біркелкі болмауы, өндірістік аппараттың артта қалуы тежегіш кезеңдер ролінде әрекет етуі мүмкін.

III. Сыртқы саясат және ұлттық хауіпсіздік саласындағы стратегия

СЫРТҚЫ САЯСАТТЫҢ ЖАЛПЫ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Егемендік алып, Біріккен Ұлттар Ұйымына және көптеген халықаралық ұйымдарға мүше болған Қазақстан өзі үшін жаңа проблемалармен — өзінің сыртқы саясатының, қорғанысы мен хауіпсіздігінің проблемаларымен, дүниежүзілік экономика мен дүниежүзілік қоғамдастыққа дербес ену проблемаларымен бетпе-бет келіп отыр.

Халықаралық сахнаға дыққан Қазақстан сапалық тұрғыдан өзге ортаға сүңгіп кетті, ал онда оның сыртқы саяси бағыты, кез-келген басқа мемлекеттікі сияқты, ұлттық-мемлекеттік мүдделер талап ететін өз қисыны бойынша даму-да. Бірақ осының барлығына қарамастан Қазақстанның сыртқы саясаты өзімен жалпыадамзаттық зарядты да алып жүруге міндетті. Мұның өзі болашақта оның халқына дүниежүзілік қоғамдастықта лайықты орынды қамтамасыз етеді.

Қазақстанның геосаяси жағдайы мен этнодемографиялық құрамының ерекшелігі, экономикасының дамуы мен әскери құрылысының деңгейі оның хауіпсіздігін қамтамасыз етуде әскери құралдарды емес, қайта ең алдымен өз күшіне және парасатты, салмақты дипломатияға сүйене отырып, әсіресе бұрынғы одақ республикаларының мемлекеттігі қалыптасуының қазіргі, күрделі кезеңінде, саяси құралдарды басым етеді.

Кеңес империясының ыдырауы нәтижесінде мүлдем жаңа геосаяси жағдай туды, онда Қазақстан Европаны Азия-Тынық мұхиты аймағымен байланыстыратын сыртқы саяси және стратегиялық тиімді кеңістікті алып жатыр.

Бірақ ашық теңізге тікелей шыға алмау, коммуникациялық құралдардан қашықта орналасу біздің халықаралық экономикалық байланыстарға қатысуымызды қиындатады. Сондықтан көршілес мемлекеттермен, ең алдымен біз үшін дүние жүзі коммуникациясына енетін қақпа болып табылатын Ресеймен және Қытаймен толық сенім принципіне өзара тиімді достастық қатынастың ерекше

мәні бар. Қазақстан бұған әзір. Сонымен бірге біз, әрине халықаралық әділеттік және серіктестік негізінде барлық басқа елдермен кең байланыстарды дамытуды жақтаймыз.

Бізге ортақ шекарасымен, қалыптасқан шаруашылық байланыстарымен, экономикаларының өзара бірін-бірі толықтыруымен және өзара тәуелділігімен қоян-қолтық араласып отырған, тарихи және мәдени-этникалық игіліктері ортақ Орта Азия мемлекеттерімен де тығыз өзара арақатынас жасау өте маңызды.

Қазақстан мен Түркия, Пәкстан, Үндістан арасында келісімге қол қою, сондай-ақ Ашғабат кездесуінің қорытындысы (үстіміздегі жылғы мамырдың 9—10-ы), ал оған Иран қатысты, Азияның осы және басқа мемлекеттерімен ынтымақтастықтың дамуы туралы айтуға негіз береді.

Серпінді дамып отырған капиталдардың, технологиялардың, шикізат және өнеркәсіп өнімдерінің нарығына ену саясатын нарықтық жүйенің үш басты аймағындағы, Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азиядағы, Таяу және Орта Шығыстағы қосылу процестеріне Қазақстанның қатысуы жандандырыла түседі. Батыс Европа мен Солтүстік Американың жетекші елдерімен жан-жақты ынтымақтастықты дамыту маңызды стратегиялық бағыт болып қалады.

Дүние жүзі қоғамдастығына ену саясатын нарықтық жүйенің үш басты орталығы — АҚШ, Жапония және Батыс Европамен серіктестік мүмкіндігін тиісті бағалай отырып құру қажет және нақ осылардың дүниежүзілік шаруашылық байланыстарын күшейтудің қозғаушы күші болғанын есте сақтаған жөн. Олармен өзара іс-қимыл сондай-ақ халықаралық қаржы және басқа институттарына жол ашады, ал олардың рөлі дүние жүзінде айтарлықтай өсті. Халықаралық ұйымдар — Біріккен Ұлттар Ұйымы, Халықаралық валюта қоры, Бүкіл дүниежүзілік банкі, тарифтер мен сауда жөніндегі бас келісім, Халықаралық даму және қайта құру банкі және басқаларымен көп жақты ынтымақтастық пен тиімді қатысуды біз өз қоғамымыздың ашықтығына деген бағыттың, экономикалық және ұлттық хауіпсіздікті қамтамасыз ету бағытының қисынды жалғасы ретінде қараймыз.

Басқа елдермен сауда-экономикалық қатынастарды дамыту, осы қатынастарды барынша диверсификациялау үшін Қазақстанға қазіргі заманғы халықаралық хұқыққа сәйкес өзі үшін теңізге бөгетсіз шығуды баянды етуі қажет.

Бұл хұқықты көршілермен екі жақты шарттарда және келісімдерде баянды етпейінше және нақтыландырмайынша Қазақстан тәуелді жағдайда болады, ал ол тек оның экономикалық қана емес, сондай-ақ саяси дербестігін де нұқсан келтіруі мүмкін. Өз тарапымыздан біз, өзіміздің әуе кеңістігіміз, сондай-ақ территориямыз (темір жол және автомобиль магистральдары) адамдар мен тауарлардың барлық бағытта транзитті жүріп-тұруы үшін пайдаланыла алатынына кепілдік береміз. Сонымен бірге, бір Каспий, оңтүстік арқылы Жерорта және Қара теңізге шығу мүмкіндігін пысықтап жатырмыз. Қытаймен, Иранмен және Түркиямен арадағы Тынық мұхиттан Жерорта теңізіне дейін транзитті темір жол магистралін құру туралы қол жеткізілген уағдаластықтың маңызды мәні бар.

Осылармен қатар ТМД-ға қатысушылармен екі жақты шарттар және келісімдер шеңберінде шекаралардың ашықтығы, азаматтардың жүріп-тұру бостандығы мен ақпарат беру принципін қабылдап, жүзеге асыру қажет.

Шарттарда хауіпсіздік (әскери, экономикалық, экологиялық) кепілдіктер, әр жақтың бір-біріне қандай да болмасын түрде соның ішінде екінші бір жақпен көршілес үшінші елдің территориясын, территориялық суы мен әуе кеңістігін пайдалану арқылы, күш қолдану немесе күш қолдануға қоқан-лоққы жасамау міндеттемесі баянды етілуі керек.

Ұлттық хауіпсіздікті құру кезінде біз екі держава — Ресей мен Қытайдың «түйіскен жеріндегі» өзіміздің геостратегиялық жағдайымызды басшылыққа аламыз. Ол ұжымдық хауіпсіздік жүйесіне қатыса отырып, өзіміздің қорғаныс құралдарымызды үйлестіру негізінде қамтамасыз етілуі мүмкін.

Қазақстанның хауіпсіздік жүйесі аймақтық және планеталық хауіпсіздік жүйесінің құрамдас бөлігі болуы керек.

Географиялық, саяси, этникалық және басқа тарихи факторлардың нәтижесінде Ресеймен қатынас біз үшін ең маңызды мәселе болып табылады. Ресеймен өзара қарым-қатынаста біз қажет болған жағдайда онымен өзара хауіпсіздік туралы келісімдер мен ұзақ мерзімді шарттар жасауға тырысамыз және бұл орайда оның да бұған деген қарымта мүдделігіне сенім артамыз.

Варшава шарты ұйымы тарағаннан кейін қазіргі заманғы дүние жүзінде НАТО-ның рөлі жаңаша көрінеді. Онда біздің жақындасуымызға қолайлы міндет бар — Шығыс және Орталық Еуропа мен ТМД елдерінің демократиялық дамуына жәрдемдесу, өзінің мүмкіндіктеріне қарай аймақтық қақтығыстардың алдын алу міндеті бар. НАТО, сондай-ақ Еуропа қоғамдастығы да, бұрынғы Одақтың республикалары арасындағы өзінің ықпалын кеңейтуге мүдделі. Үстіміздегі жылғы сәуірдің 1-інде НАТО-ның штаб-пәтерінде өткен қорғаныс министрлері мәжілісінде қабылданған мәлімдемеді бұл үшін арнайы құрылған — Солтүстік Атлантика ынтымақтастығы кеңесі шеңберінде қорғаныс саласындағы диалогты, серіктестік пен ынтымақтастықты, сондай-ақ екі жақты байланыстар мен алмасуларды дамытуға әзірлік көрсетілген. НАТО-ға мүше елдер осы мақсатта өздері жинаған айтарлықтай сараптық потенциал мен қорғаныс сипатындағы мәселелерді шешу тәжірибесін беруге міндеттеме алды.

Осыны ескере отырып біз НАТО-мен байланысты кеңейтетін боламыз. ТМД шеңберіндегі әскери ынтымақтастыққа немесе екі жақты әскери байланыстарға зиян келтірмей, олардың саласы мен шегін айқын белгілейміз.

Әскери байланыстарды қатаң салыстырылған шеңберде диверсификациялау, Еуропа хауіпсіздігі жүйесіне белсенді қосылу республика мүддесіне сай келеді. Хельсинки Қорытынды актісінің он принципінің арасында — шекаралардың мызғымастығы, мемлекеттердің территориялық тұтастығы мен күш қолданбау немесе күш қолданамын деп қоқан-лоққы жасамау бар. Бір осының өзі Қазақстанның НАТО-мен байланысты кеңейту және Еуропадағы Хауіпсіздік пен ынтымақтастық жөніндегі кеңестің жұмысына қосылу ниетін ақтайды, ал біз бұрынғы одақтың хұқықты мирасқорларының бірі ретінде кеңеске қатысушы болып отырмыз.

Қазақстан территориясында орналасқан ядролық қару Ресеймен, АҚШ-пен, ал болашақта қалған ядролық державалармен шарт процесі шеңберінде оны айтарлықтай қысқартқаннан кейін де өзінің қорғаныс міндетін орындауын жалғастыра беретіні айқын және Қазақстан шарт процесі нәтижесінде ядролық қарудан бос аймақ болады. Өз хауіпсіздігіміздің мүддесін ескере отырып, біздің түпкі ниетіміз — ядролық потенциалсыз территориялық тұтастық пен тиіспеушілік кепілдігіне ие болу.

Ислам Қазақстандағы жалғыз дін болмағанымен және бізде ислам фунда-

ментализмі жок болса да, біз қазіргі заманғы халықаралық қатынастағы оның нақты мәніне қарай «ислам факторын» назарда ұстауға тиіспіз. Діндар мұсылмандар үшін бұл діни қатынас айқындамасынан, ал барлық қазақстандықтар үшін, олардың қай конфессияға жататынына қарамастан, ислам әлемінің бай елдерімен байланыстан потенциалды пайда тұрғысынан алғанда маңызды. Олармен халықаралық қатынас барлық салада өзара тиімді ынтымақтастық үшін, әсіресе, Қазақстанның экономикасы мен бүкіл халқының әл-ауқатын көтеру үшін пайдаланылатын болады.

Алуан қырлы экологиялық хауіп біздің уақытымыздың қайғылы нышанына айналып отыр. Қазақстан үшін басты хауіп Аралдың құрғауына байланысты. Бұл тек аймақтық ғана емес, сондай-ақ планетарлық та проблема — Арал Жердің биосферасын сақтауда үлкен рөл атқарады. Арал проблемасын шешу оны қорғау жөніндегі кең ауқымды және тиімді халықаралық ынтымақтастықты ұйымдастыруды талап етеді. Бұл тірі калудың негізі және бүкіл адамзаттың имандылық міндеті.

Біздің экологиялық дипломатиямыз аймақтың экологиялық жүйені басқаруды реттейтін екі жақты және көпжақты мемлекеттік келісімдер жасауға бағытталатын болады. Оған Дунай және Рейн комиссиялары, Ұлы көлдер жөніндегі канада-американ комиссиясы мысал бола алады. Бұларда халықаралық алақөздікті және өндіріс пен ауыл шаруашылығы мақсаттары үшін су бассейндерін пайдалануға байланысты жанжалдарды реттеудің нақты механизмі жасалған.

ҰЛТТЫҚ ХАУІПСІЗДІК ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ӘСКЕРИ ДОКТРИНА

Соңғы кезде геосаяси жағдайдағы болған өзгерістерге және Қазақстанның тәуелсіздігін жариялауына байланысты оның өз Қарулы Күштерін құру туралы мәселе туындады, ал мұның өзі бүкіл өркениетті дүниеде дербес мемлекет құрылымының міндетті элементі болып табылады.

Қазақстанның ТМД Біріккен Қарулы Күштерін сақтауға тырысқанына қарамастан, Достастықтың жекелеген мүшелерінің нақты іс-әрекеттері проблеманы Қазақстанды дербес Қарулы Күштерін құру ісіне қарай итермеледі. Сөйтіп біз — бұл қадамды жасадық та.

Республиканың ұлттық хауіпсіздік жүйесі мынадай принциптер бойынша құрылуға тиіс деп ойлаймын:

— республиканың хауіпсіздігін, оның мемлекеттік және территориялық тұтастығын, ең алдымен саяси шаралардың көмегімен және экономикалық өзара іс-қимылды тереңдету арқылы, кепілді қамтамасыз ету;

— ұлттық хауіпсіздікке жауап беретін ведомстволардың өкіметтің жоғары органдары мен жалпы қоғам алдында, жариялылық пен мүмкін болатын шекті ашықтық жағдайында, бақылауда болуы;

— Қарулы Күштерді ұйымдастырудың, құрал-жабдықтармен және техникамен жабдықтау дәрежесінің қорғаныстың жеткіліктілігі принципі негізінде нақты әскери хауіп жағдайына бара-бар болуы;

— ұлттық хауіпсіздік жүйесін құрудың ұлттық-тарихы дәстүрлерді және дүниежүзілік тәжірибені ескере отырып, хұқықтық мемлекет пен халықаралық хұқық нормаларына сәйкестігі.

Республиканың ұлттық хауіпсіздігі жүйесінің орталық бөлігі — әскери хауіптің жолын кесу және осы хауіпке қарсы әрекет механизмі бар әскери доктрина.

Ең алдымен біз өз саясатымыздың бейбітшілік сүйгіш бағытын жариялаймыз және әлемнің бірде-бір мемлекетіне территориялық талабымыздың жоқтығын мәлімдейміз. Кез-келген әскери жанжалдың апатты салдарға әкеліп соғатыны жөніндегі өзіміздің жауапкершілігімізді түсіне және сезіне отырып:

— Қазақстанның мемлекеттік саясатының басым мақсаты ретінде бейбітшілік сақтауды мойындаймыз;

— саяси, экономикалық және басқа да мақсаттарға жетудің құралы ретінде соғысты және күш көрсету қоқан-лоққысын қабылдамаймыз;

— ядролық қарусыз мемлекет мәртебесін алуға және Ядролық қаруды таратпау туралы шартқа қосылуға ұмтыламыз;

— жаппай қырып-жоятын қаруды бірінші болып қолданбау принципін және осы міндеттемені дүние жүзі қоғамдастығының барлық мемлекеттерінің қабылдауын қолдаймыз;

— қалыптасқан шекаралардың бұзылмауы, басқа мемлекеттердің ішкі істеріне араласпау принциптерін ұстанамыз.

Бүгінде дүниежүзілік ядролық және кәдімгі соғыс хауіп едәуір азайды. Сонымен бірге әлемде экономикалық, территориялық, діни, этникалық және басқа да сипаттағы елеулі қайшылықтар сақталып отыр. Ал бұл қайшылықтар Қазақстанның және ол өзара қорғаныс немесе басқа да міндеттемелер арқылы байланысқан басқа да мемлекеттердің мүддесін қозғайтын қарулы жанжалдарға әкеліп соғуы мүмкін.

Ықтимал әскери хауіптің көзі ретінде біз мыналарды атаймыз:

— мемлекеттердің немесе олардың коалициясының дүниежүзілік қоғамдастықта немесе аймақтарда басымдыққа ие болуға және даулы мәселелерді соғыс құралдарымен шешуге тырысуы;

— бірқатар мемлекеттерде немесе олардың коалициясында қарулы күштердің қуатты тобының болуы және олардың база жүйелерінің сақталуы, соның ішінде Қазақстан Республикасының шекарасына таяу жерлерде сақталуы;

— бірқатар мемлекеттерде ішкі саяси жағдайдың тұрақсыздығы және мемлекеттер арасындағы қарулы жанжалдардың орын алуы;

— мемлекеттердің белгілі бір бөлігінің өзінің әскери қуатын арттыруы.

Қазақстан дүние жүзі қоғамдастығында ұжымдық хауіпсіздік жүйесін құруға қатысуды өзінің басты мақсаты етіп қояды және кез-келген бітімшілік жолындағы күш-жігерге белсенді түрде көмектесуге міндеттеме қабылдайды. Республика осы мақсатта:

— жанжалды жағдайларды тек қана бейбіт жолмен, халықаралық хұқық шеңберіндегі келіссөздер арқылы реттеуге;

— Жер бетінде жанталаса қарулануды тоқтатуды және оның космосқа шығуына жол бермеуге;

— халықаралық қоғамдастықтың барлық мемлекеттерінің өз қарулы күштерін қорғанысқа жеткілікті ең аз деңгейге дейін кезең-кезеңмен қысқартуына;

— жаппай қырып-жоятын қарудың барлық түрлерін өндіруді және сынауды, және де бірінші кезекте ядролық қаруларды, болашақта толық жою мақсатымен, қысқартуға;

— қазіргі бар жаппай қырып-жоятын қаруларды қолдануға және оны өндіру үшін жана технологияларды жасауға тыйым салуға; жаппай қырып-жо-

ятын қаруларды жасауға жәрдемдесетін материалдар мен технологияларды сыртқа шығаруға (беруге) жол бермеуге;

— химиялық қаруларды жоюға;

— әскери қызметте өзара ашықтық және сенім мен хауіпсіздікті нығайту саласында шараларды жүзеге асыруға;

— әскери-саяси одақтарды ұжымдық және кең ауқымды халықаралық хауіпсіздік жүйесінің жаңа құрылымдарына қарай өзгеруіне республика қол жеткізуде және қол жеткізе беретін болады.

Қазақстанның Ресеймен және ТМД-ның басқа елдерімен әскери-саяси және экономикалық мүддесінің ортақтығын тани отырып, біз Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше барлық мемлекеттермен халықаралық хауіпсіздікті нығайту жөніндегі өз күш-жігерімізді үйлестіретін боламыз.

Кез-келген егеменді мемлекет сияқты, Қазақстан өзінің қорғаныс қабілетін сақтауды маңызды мемлекеттік міндеттердің бірі және оның бүкіл халқының ісі деп санайды, бәрін де қамтитын халықаралық хауіпсіздік жүйесі құрылғанға дейін өзімен бірге қорғаныс одағына енуге ниет білдірген басқа мемлекеттермен бірлесіп әскери құрылысты жүргізетін болады. Біздің басты мақсатымыз — Қазақстанның егемендігі мен территориялық тұтастығын қорғау.

Өз Қарулы Күшіміз — Қазақстан Республикасының армиясын құру қорғаныс стратегиясының тұжырымдамасы негізінде қысқа мерзім ішінде аяқталуға тиіс. Оның құрамында Құрлықтағы әскерлер, Әскери-Әуе Күштері, Әуе шабуылына қарсы қорғаныс әскерлері, әскери-теңіз бөлімдері, сондай-ақ қамтамасыз ету және қызмет көрсету құрамалары мен бөлімдері болады. Соғыс уақытында ішкі әскерлер мен Республика ұланы оның резерві болып табылады.

Қазақстан Республикасының армиясы Қазақстан мен оның одақтастарына қарсы агрессияға тойтарыс беруге, республика мен қорғаныс одағына қатысушы мемлекеттердің егемендігі мен территориялық тұтастығын қорғауға арналған. Оны жасақтау территориялық, жалпыға бірдей әскери міндеттілік пен әскери қызметке шарт бойынша ерікті қабылдауды үйлестіру және республиканың барлық азаматтарының әскери міндетін орындау кезінде заң алдында теңдігі принципіне жүзеге асырылады.

Өз әскери доктринамыздың негізін жариялай отырып, біз қорғаныс одағы мен Біріккен Ұлттар Ұйымы шеңберінде қабылданған, сондай-ақ басқа халықаралық хұқықтық актілермен белгіленетін міндеттемелерді қатаң сақтауға кепілдік береміз.

СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАР СТРАТЕГИЯСЫ

Қазіргі заман жағдайында мемлекеттің табысты дамуының негізі макроэкономикалық тұрақтылық — инфляцияға ұшырамаған ақша-несие саясаты, бюджет тапшылығына қатаң бақылау жасау мен қалыпты баға белгілеу, сондай-ақ сыртқы саудадағы ашықтық — экспортты ынталандыру, импортты барынша аз шектеу, біртұтас импорт тарифы, ұлттық валютаның оңтайлы құны мен сыртқы инвестиция үшін қолайлы жағдай болып табылады.

Мемлекеттің экономикаға араласу дәрежесі мен деңгейі — елеулі фактор. Көбіне нақ осының өзі дамушы елдер сәтсіздігінің басты себебі болды, өйткені бұл істе парасатты жеткіліктілік шеңберінен асып кету зардабының келеңсіз сипаты бар. Бұл жерде ішкі экономикада, сондай-ақ сыртқы байланыстар саласында да өкімет, облыстық өкіметтер, мемлекеттік кәсіпорындар мен жеке

сектор арасындағы міндеттерді айқын ажырату және реттеудің экономикалық тәсілдеріне көшу маңызды.

Сыртқы экономикалық қызметті күшейту шеңберінде республикаға:

— кәсіпкерлікті дамыту мен халықтың салым ақшасын қатыстыру үшін жағдай жасау керек, өйткені ұлттық капитал барлық дамушы елдерде шетел инвестициясына қарағанда, 8—12 есе көп инвестицияны қамтамасыз етеді;

— сыртқы экономикалық байланыстар саласында заңдар шешенін талдап жасап, енгізу, олардың орындалуын және тұрақтылық кепілдігін қамтамасыз ету;

— инфрақұрылымды дамыту — көлікті, байланысты, қаржы нарығы мен сақтандыру ісін, банкілер жүйесін дамытып, қазіргі заманғы ақпарат жүйесін құру;

— халықаралық хұқық пен маркетинг, статистика саласында кадрлар, салық инспекторларын, банкі қызметкерлерін, аудармашылар, қаржы қызметкерлерін, аудиторлар, бухгалтерлер, сыртқы сауда жөніндегі, нарық үшін және реформаны білікті басқару үшін қажетті басқа кәсіптегі мамандар даярлау;

— республика үшін басым салалар бойынша, сондай-ақ экономикалық блоктар тұрғысынан да белсенді сыртқы экономикалық саясат жүргізу және экономикасы біздің экономикамен өзара бірін-бірі толықтыратын жекелеген елдермен нысаналы жұмыс жүргізу қажет.

Шетел банкілерінің Қазақстандағы экономикалық қызметке қатысуын жеңілдетіп, экономиканың басым есалаларында неғұрлым үйлесімді валюта режимі мен шетел иеліктеріне режим енгізіп, нақты ұлттық жобаларды жүзеге асыруға «портфель инвестициялары» түрінде шетел капиталын көбірек қатыстыру қажет.

Республика байланыстарының қазіргі жай-күйі мен стратегиялық мүддесін ескере отырып, сыртқы экономикалық саясат нақты маңызы бірдей мына бағыттар бойынша дамитын болады:

1. «ТМД», Ресеймен, Украинамен, Беларусьпен, Өзбекстанмен және ТМД-ның басқа мемлекеттерімен экономикалық одақты сақтап, нығайту. Бұл орайда мыналар ескеріледі: а) кәсіпорындар арасындағы тығыз байланыстар; ә) дүние жүзі нарығындағы бағаны түсірмеу үшін шикізат экспорты саласындағы іс-әрекетті үйлестіру қажеттігі; б) Европа мен Таяу Шығысқа біздің жүктердің транзитін қамтамасыз ету; в) ғылыми-техникалық орталықтарды бірлесіп пайдалану және конверсияны жүргізу; г) бұрынғы КСРО-ның сауда өкілдіктері мен шетелдегі аппараттарын пайдалану.

2. «Азия — Тынық мұхит аймағы». Пекин — Сеул — Токио арқылы Оңтүстік-Шығыс Азияның басқа елдеріне шығу. Бұл бағыттың алдыңғы қатарлы технологиялар, ірі көлемде инвестициялар мүмкіндігі бар несие көзі, болашақта — біздің өнімді өткізу және Қазақстанда бірқатар жобаларды іске асыру үшін жұмысшы күшін қатыстыру рыногы ретінде үлкен мәні бар.

3. «Азия» Ықтимал өткізу рыногы және нарықтық экономиканы дамыту үлгілерінің бірі ретінде Түркияға басты назар аудару. Экономикаға инвестиция тарту үшін шығысы мен алдыңғы Азия елдерімен ынтымақтастық.

4. «Европа». ГФР-ға басым назар аударылады, ол ТМД-ға барлығынан да көп қаржы салуға әзір. Айтарлықтай неміс диаспорасы болуының арқасында Қазақстанмен ірі көлемде ынтымақтастық жасалуы мүмкін. Оның үстіне ГФР-дің экономикалық үлгісі біз үшін неғұрлым тартымды. Инфрақұрылымды дамыту және кадрларды оқыту мақсатында техникалық жәрдем мен несие алу үшін

Европа экономикалық қоғамдастығымен ынтымақтастық. Бірқатар салада Шығыс Европа елдерімен өзара іс-қимыл сақталады.

5. «Америка». Дүние жүзінің жетекші экономикалық державасы ретінде АҚШ-қа басты назар аудару. Мексикамен және Латын Америкасының басқа елдерімен байланыстардың болашағы өте зор.

Халықаралық ұйымдардағы: Халықаралық валюта қоры, Халықаралық даму және қайта құру банкі, басқа экономикалық ұйымдар, Біріккен Ұлттар Ұйымы, Тарифтер мен сауда жөніндегі бас келісім, Халықаралық азаматтық авиация ұйымы, шикізаттың жекелеген түрлерін экспортқа шығарушы елдер одағындағы қызмет өте маңызды жеке сала болып табылады.

Сыртқы экономикалық байланыстар саласындағы стратегиялық мақсаттарды жүзеге асыру үшін алғашқы қадам ретінде мыналар талап етіледі;

— аяқталған кешен құру және шикізат бағытын жеңу мақсатымен республика экономикасын құрылымдық қайта құру бағдарламасын жасап, сыртқы экономикалық байланыстар саласындағы бүкіл қызметті осы міндетке бағындыру қажет. Дайын өнім беретін аяқталған технологиялық кешендер құрып, өндіруші салаларды экстенсивті дамудан жаңа технологияларды пайдалануға көшіру жөніндегі, ең алдымен үйінділер мен қалдықтарды ұқсату және ішкі нарықты толтыру, сондай-ақ экспорт потенциалын ұлғайту үшін интенсивті ауыл шаруашылығын, жеңіл және тамақ өнеркәсібін жан-жақты дамыту жөніндегі байырғы міндетті іске асыру керек. Бұл салалар мен өндірістерде біздің қазіргі басты артықшылығымыз — жұмысшы күшінің салыстырмалы арзандығы мен қолда бар шикізатты жеңіл және тез іске асыруға болады;

— ақша айналымының реттегіші ретінде Ұлттық мемлекеттік банкінің рөлін нығайта отырып банктер жүйесін реформалауды аяқтау және нарық үлгісіндегі нағыз коммерциялық банкілер құру. Экспортты несиелеу үшін мемлекеттік экспорт-импорт банкі, шикізат экспорты мен оны бөлуден түскен табысты шоғырландыруға арналған даму банкі, сыртқы сауда келісімдері мен экспорт несиелерін сақтандыру жөнінде мекемелер құрып; шетелдегі қаржы нарығындағы Қазақстан өкілдерінің қызметін ұйымдастыру қажет;

— сыртқы экономикалық байланыстар саласында мемлекеттік реттеу жүйесін жетілдіру және мемлекеттік органдар құрып, оны қарапайым, бақыланатын және үкіметтің өзі, оның ведомстволары, жергілікті өкіметтер мен кәсіпорындар арасында міндеттер мен жауапкершіліктерді айқын бөле отырып, шетелдік серіктестіктер үшін түсінікті ету;

— шетел инвестициялары жөнінде комиссия мен агенттік құрып, біздің нарыққа шығатын шетел фирмаларының несие қабілетін тексеру жөніндегі жұмысты жолға қою қажет. Бұл органдар барлық ірі инвестициялық жобаларды сараптап өткізіп, шетел несиелерін пайдалануды үйлестіруге міндетті, өйткені олардың барлығы әзірге үкіметтің кепіліне ғана беріліп отыр; шетел инвесторларын біздің мүмкіндіктер туралы, сондай-ақ біздің кәсіпорындарды қолда бар ұсыныстар туралы хабардар ету жүйесін құру керек;

— жер қойнауы туралы, зымиян бәсекелестік туралы заңдар қабылдап, шетел инвестициялары туралы, концессиялар туралы заңдарға, сондай-ақ азаматтық кодекске өмірдің өзі талап етіп отырған өзгерістерді енгізу; негізгі серіктестермен инвестицияларға өзара кепілдік туралы және қос салық салуға жол бермеу туралы келісімдер жасау қажет. Осы саладағы ұлттық заңның орындалуына жауапты ведомстволарды белгілеп, мұны қатаң бақылау керек;

— өз патент-лицензия жұмысы жүйесін жолға қою және Қазақстан

ұйымдарының интеллектуалдық меншігін қорғау үшін, сондай-ақ шетелдің жеке адамдары мен заңды ұйымдарының интеллектуалдық меншігін қорғау кепілі үшін халықаралық келісімдерге қосылу қажет;

— сыртқы экономикалық байланыстардың барлық негізгі бағыттары бойынша кадрларды оқытудың мемлекеттік бағдарламасын қабылдау керек.

Дүние жүзі қоғамдастығымен қосылуға деген ұмтылысымызды білдіре отырып, халықаралық экономикалық стратегияларды үйлестірудің қалыптасқан құралдарын тануға біздің әзір екеніміз түсінікті. Алайда, мұның әрбір жекелеген жағдайда өзіңе зиян келтіре отырып, біреудің ыңғайына қарай әрекет етуге мәжбүр ететін экономикалық және саяси қысым арқылы емес, қайта өзара мүдделердің әділ тепе-теңдігі негізінде болғаны маңызды.

* * *

Қазақстанның ерекшелігі, оның дамыған ел (халқының жаппай сауаттылығы, ғылыми-зерттеу мекемелерінің кең жүйесі, ғарыштық зерттеулер), сондай-ақ дамушы ел (экономикасының шикізаттық бағыты, көптеген аймақтарының экологиялық ластануы, шетел инвестициялары мен жаңа технологиялар импортына деген қажеттілік, инфрақұрылымының артта қалуы) белгілеріне ие екендігінде болып отыр. Бұған территориясының ұлан-байтақтығын, континент ішінде орналасуын, табиғат ресурстарының зор қорын, халқының алуан түрлі этникалық құрамын қосқан жөн.

Осының бәрі жинақтала келіп, дүние жүзі қоғамдастығындағы біздің орнымызды, ең күрделі өтпелі кезеңдегі егеменді ұлттық мемлекет ретінде Қазақстанның қалыптасу және даму стратегиясын айқындайды. Егер Қазақстан халқы бұл стратегияны жүзеге асырса, біздің республикамыз Евразияның геосаяси картасында беделді жағдайға ие болады.

Біздің стратегиялық ниеттеріміздің байыптылығын түсіне отырып, мемлекет басшысы ретінде мен қолымыздан келмейтін міндеттер қоюға, Қазақстан мен оның халқы үшін мұны қанша қалағанымызбен, шынайы болжаудың шегінен шықпауға тырыстым. Егер әркім жоғарыда баяндалғандарды өзінің жеке бағдарламасы ретінде, өзінің туған-туысқандары мен жақындары алдындағы, біздің орнымызды басатын келер ұрпақ алдындағы парызы ретінде қабылдаса, осы айтылғанның бәріне толығымен қол жеткізуге болады.

Н. А. НАЗАРБАЕВ,
Президент Республики Казахстан

**СТРАТЕГИЯ СТАНОВЛЕНИЯ
И РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА
КАК СУВЕРЕННОГО ГОСУДАРСТВА**

*«Мы должны стать на этот путь,
если всерьез хотим подняться с колен
и жить нормально»*

Н. А. НАЗАРБАЕВ,

Президент Республики Казахстан

Так распорядилась судьба, что время трудных раздумий и решений, радикального переустройства жизни выпало на нашу долю.

Тоталитарное общество, создававшееся многолетними усилиями коммунистического режима, развалилось буквально на глазах, как картонный домик, причем без осязательного внешнего воздействия. Можно назвать немало причин столь быстрого и необратимого разрушения, казалось бы, мощнейшей сверхдержавы. Но, по-моему, главная из них заключается в том, что в СССР изначально отсутствовал механизм самовосприятия и самоопределения человека. Советские люди никогда по-настоящему не чувствовали себя истинными хозяевами своей жизни, своей собственности, своей страны, а были лишь безгласными винтиками партийно-государственной машины.

Глубоко убежден, что невыделенность личности из общей массы, всеобщая уравниловка — не только показатель архаичности общественного строя, но и огромное социальное зло, лишаящее человека одного из главных своих прав — права выбора. Не случайно, как только прежние идеологические догмы развеялись в прах, многие растерялись и уже не могут найти ответа на нормальный человеческий вопрос: «Кто мы и кем станем в ближайшем и отдаленном будущем?». Большинство людей живут сегодня ощущениями путника, потерявшего знакомые ориентиры.

Да, мы отказались от строительства «светного будущего» по туманным и мало кому понятным проектам марксизма-ленинизма. Но означает ли это, что нам теперь вообще чужды любые перспективы? Конечно же, нет. Древние греки говорили: для корабля, который не знает, в какую гавань ему идти, ни один ветер не будет попутным. Без четкой цели не могут существовать ни человек, ни властные структуры, ни общество. Людей, живущих без осознанного идеала, высокой мечты, неизбежно захватывает стихия мелких, обывательских интересов, сиюминутной материальной выгоды. И, как следствие, наступает общественная деградация. Вот почему столь необходима сегодня четкая и конкретная концепция развития казахстанского общества, дающая каждому возможность увидеть азимуты нашего движения, обрести уверенность в предсказуемости событий, в достижении конечного результата.

Думаю, предлагаемая стратегия становления и развития суверенной Республики Казахстан отвечает этой необходимости.

Стратегические цели и концептуальная модель развития Казахстана

События, радикально изменившие лицо бывшего Советского Союза, стали достоянием истории. Сегодня молодое суверенное государство самоопределившейся казахской нации, все народы и экономика Казахстана находятся на пути к новому состоянию.

Преобразуются общественный организм, существовавшие в нем политические и экономические отношения. Общество и экономика приобретают все более открытый характер. Развитие демократии, реформирование отношений собственности и движение к полноценному рынку признаны безальтернативным средством вывода экономики из кризиса, создают благоприятный климат для становления национального государства.

Следуя этим курсом, мы должны трезво оценить существующие реалии, отказавшись от каких бы то ни было экзальтированных порывов, взять на вооружение спокойный и взвешенный практицизм. И главное — все общественные преобразования необходимо осуществлять в соответствии со сложившейся психологией и традициями народа, с обязательным учетом рудиментов прежнего тоталитарного режима в нашем сознании и поступках, от которых невозможно быстро освободиться, как бы нам этого ни хотелось.

Важно понять, что никто за нас не преобразует Казахстан, не добьется для него достойного места в мировом сообществе, не поднимет стандарт нашей жизни. Убежден, что без видения всеми казахстанцами концептуальной траектории движения, без понимания дальних целей, без конкретной программы шагов в их стратегической связке не будет подлинного обновления, оно останется пустым разговором.

Какие же конкретно стратегические цели мы ставим перед собой сегодня? Если иметь в виду сферу политики, то они заключаются в следующем:

— развитие молодого суверенного государства в направлении формирования сильной президентской республики. При этом важно оберегать, не дать размыться национальным чертам государственного образования, иначе оно станет простой суммой административно-территориальных единиц.

Нация не может существовать без государственности, она исчезнет. В свою очередь исчезновение нации делает бессмысленным существование ее государства. Такова жесткая диалектика вопроса. И вполне уместно, если в нашем государстве, реализующем принцип равенства возможностей для всех и равенства всех перед законом, независимо от национальной принадлежности, интересы коренной нации — казахов — в отдельных случаях будут оговариваться особо, как это имеет место в ряде государств. Это касается возрождения национальной культуры и языка, восстановления духовно-культурных и иных

связей с казахской диаспорой, создания каких-то предпосылок для возвращения на свою родину лиц, вынужденно покинувших Казахстан.

Все помнят, что доперестроечная державная политика центра, в разных его ипостасях и персоналиях, поставила казахскую нацию на грань катастрофы и вырождения, десятилетиями шел целенаправленный процесс окультуривания и денационализации;

— создание многопартийной системы, углубляющей демократические преобразования и способствующей консолидации многонационального общества, выдвигающей новых политических деятелей и лидеров;

— обеспечение стабильности как главной политической цели, как необходимого условия успешного осуществления экономических реформ, особенно в переходный период;

— заключение с учетом геополитического самоопределения многосторонних и разновариантных военно-политических и экономических союзов, обеспечивающих безопасность и суверенность Казахстана;

— повышение политического веса Казахстана в мировом сообществе за счет соблюдения демократических свобод и прав человека, отыскания собственного и весомого места в мировой экономике;

— использование выгодного геополитического положения Казахстана в технологии вхождения в мирохозяйственные связи.

Занимая срединное положение между Европой и Азией, территория Казахстана с исконно проживающими здесь многочисленными древними племенами и их потомками была ареной оживленных торговых и политических связей. И сегодня Казахстан может сыграть стратегически важную роль связующего звена между Европой, среднеазиатской частью бывшего СССР, быстро прогрессирующим Азиатско-Тихоокеанским регионом и югом Азиатского материка.

В сфере экономики:

— формирование социальной рыночной экономики, основанной на конкурентных началах, с сочетанием и взаимодействием основных форм собственности (частной и государственной), каждая из которых будет выполнять свои функции в общей системе экономических и социальных взаимосвязей;

— создание правовых и других условий для реализации принципа экономического самоопределения человека.

Доля государственной собственности будет постоянно уменьшаться и в перспективе, по-видимому, установится в пределах 30—40 процентов. Это обусловлено тем, что стержень нашей экономики образуют отрасли, базирующиеся на богатствах недр, которые составляют исключительную собственность республики.

Но на всех этапах нашего движения к социальному рыночному хозяйству будет присутствовать активное использование государственного регулирования. Это связано не столько с наличием полностью или частично принадлежащих государству предприятий, сколько с его функциями, осуществляемыми через бюджет, налоговую, кредитную и социальную политику.

Воздействие правительства Казахстана на экономику, формирование ее рациональной структуры будет все больше приобретать макроэкономический характер, принимаемые им решения будут основаны на рыночных импульсах и связаны с регулированием денежного обращения, политикой в области

налогов, таможенных пошлин и бюджета, валютного курса и банковского процента, экспортно-импортных квот и лицензий.

После выхода экономики из кризиса или стабилизации встанет вопрос о введении национальной валюты и обеспечении ее внутренней, а затем и внешней конвертируемости. Этот процесс будет проходить цивилизованно, через договоры с государствами рублевой зоны.

Общая валюта — рубль — несомненно важна в переходный период, и мы за него. Но нельзя не сказать и о том, что он сковывает самостоятельность Казахстана и может таить в себе угрозу его экономической безопасности. Уже сегодня, к сожалению, Россия обособляет свой контроль над денежной системой.

Не исключено, что республике придется пойти на введение национальной валюты, не дожидаясь стабилизации экономики. Поведение стран рублевой зоны весьма непредсказуемо и зачастую не считается с интересами партнеров. Потребуется также модернизация банковской системы, создание и регулирование рынков ценных бумаг;

— **завоевание собственных или разделение с другими странами конкретных позиций на мировых товарных рынках** на базе природных ресурсов Казахстана и реконструкции его экономики за счет опережающего развития перерабатывающих и наукоемких отраслей, экспортных и импортозамещающих производств с привлечением современной зарубежной и отечественной техники и технологий;

— **насыщение потребительского рынка.** Это главный путь усиления мотивации к труду, повышения качества жизни каждой казахстанской семьи и создания социальной стабильности. Интерес к труду не будет по-настоящему сильным, пока не будет достаточного изобилия потребительских товаров. Без этого также не преодолеть инфляцию и бюджетный дефицит;

— **привлечение и эффективное использование иностранных инвестиций** для развития Казахстана.

Осуществляя переход к рынку, мы одновременно должны не только преодолеть хозяйственный кризис, но и провести структурную перестройку экономики и конверсию оборонных предприятий, устранить наше техническое и технологическое отставание, превратиться в высокоиндустриальную страну с экологически чистыми производствами. Очень важно активное участие республики в международных экономических и финансовых органах, открытие сети зарубежных банков.

Вместе с тем потенциал Казахстана настолько богат, что в обозримой перспективе (если не засидимся на старте) можно реально предполагать превращение республики в государство, которое будет вкладывать свой капитал в экономику других стран.

В сфере социального развития:

— создание общества, в котором было бы на деле обеспечено благополучие всех: в детском, юношеском, трудоспособном и нетрудоспособном возрасте и состоянии;

— обеспечение каждому желающему предпринимательской свободы и возможности приложения сил в любой другой сфере деятельности с тем, чтобы более способный, трудолюбивый и предприимчивый достигал в обществе более высокого социального статуса.

Как мы убедились на своем опыте, уравнительность, отсутствие экономической свободы, губят в человеке активное начало, стремление поступать самостоятельно, быть ответственным за свою судьбу. Для общества это оборачивается потерей динамизма, порождает социальное иждивенчество;

— развитие этнической самобытности и сохранение национально-культурного многообразия Казахстана, укрепление на этой основе его престижа в мире как региона со стабильным общественно-политическим климатом;

— повышение трудовых доходов, пенсий и пособий по мере роста и стабилизации экономики, ее интеграции в мирохозяйственные связи, но не допуская незаконного обогащения.

Таким образом, концептуальная модель развития Казахстана предусматривает создание общества открытого типа, демократического, миролюбивого государства:

а) являющегося сильной президентской республикой, гарантирующей права и свободы человека, политический и идеологический плюрализм, обеспечивающей стабильный гражданский мир и межнациональное согласие, надежную оборону и безопасность, занимающей достойное, и равноправное положение в международном сообществе;

б) опирающегося на развитую рыночную экономику с многообразными формами собственности и социально ответственным предпринимательством, здоровой конкуренцией, разумным участием иностранных инвесторов;

в) имеющего четко выраженную социальную направленность, создающего всем без исключения равные условия и возможности для применения своих способностей и материально благополучного существования, сохраняющего и развивающего национальную самобытность каждого народа, проводящего политику национального консенсуса как основы стабильного развития.

Чтобы такая модель стала реальностью, от каждого казахстанца, независимо от его национальности, вероисповедания, политических симпатий и антипатий, требуется четкое понимание того, что без глубоких преобразований в экономике Казахстан никогда не будет иметь достойного будущего. К процветающему обществу можно прийти только через рынок, открытую экономику, всемерную поддержку предпринимательства. Если говорить абсолютно конкретно, то за ближайшие три года нам предстоит нормализовать потребительский рынок, за следующие 7—10 лет — сделать крупные шаги по преодолению сырьевого характера экономики и развитию инфраструктуры, еще за 5—7 лет войти в число новых индустриальных стран. Это можно рассматривать как продиктованный временем социальный контракт между властью и народом, но при условии, что обе стороны будут свято выполнять свои обязательства по его реализации.

С позиции народных интересов все общества делятся на более и менее цивилизованные, демократические и недемократические, обеспечившие благосостояние своих граждан и не обеспечившие этого по разным причинам — в силу изначальной бедности, милитаризованности экономики, инфантильности руководства или неверности избранного им курса, отсутствия гражданского мира и согласия. Иная градация — от лукавого или идеологического умысла.

В Казахстане будет не либеральный или народный капитализм, не истинный или модернизированный социализм, а просто нормальное демократическое

общество с многоукладной рыночной экономикой, открывающей каждому человеку равные возможности самостоятельного выбора и экономического самоопределения в реализации своих экономических, социальных, национальных и политических интересов, общество, где будут верховенствовать закон, воля народа и здравый смысл, а предприимчивые и трудолюбивые станут состоятельными и зажиточными гражданами.

II. Стратегия в области внутренней политики

ОБЩИЕ ПРОБЛЕМЫ ВНУТРЕННЕЙ ПОЛИТИКИ

Существующие проблемы внутренней политики тесно связаны с тем неоспоримым фактом, что Казахстан впервые в своей новой и новейшей истории получил реальные условия для всестороннего саморазвития, совершаемого в целях возрождения самобытности казахского этноса и других национальностей, составляющих разнообразную мозаику населения республики. Поэтому, на мой взгляд, фундаментальным положением внутренней политики выступает принцип межнационального консенсуса. Это и определяет особенности казахстанского пути построения демократического правового государства и особенности нашего вхождения в мировое сообщество.

Суверенитет Казахстана имеет сложную этнополитическую и правовую природу. Он представляет собой своеобразный синтез национального суверенитета казахов (в качестве ведущего звена), возвращающего их к своим национальным истокам и традициям, и суверенитета в целом казахстанского народа как единой этнополитической общности. Потому проблемы социальной стабильности и динамического равновесия интересов многонационального населения всегда будут определять ход процессов становления нашего государства. Сознвая это, необходимо постоянно заботиться о сплочении всех народов республики во имя процветания Казахстана, счастья и свободы каждой личности, о подъеме материальной и духовной культуры всех граждан. Уверен, что мы сможем этого добиться, опираясь на традиционное, изначально присущее казахам умение жить в мире и согласии с представителями любых наций и народностей, их природную доброжелательность и глубокое уважение к интересам соседей. Такая же доброжелательность, уважительность и понимание естественного стремления казахской нации к своему возрождению со стороны других народов, населяющих Казахстан, станет фундаментом согласия и дружбы в нашем государстве.

Речь идет о стратегии социального единства в этническом многообразии, поддержании гармоничной общности людей, живущих на единой территории, объединенных общими условиями бытия и родственным менталитетом, идеями благополучия и счастья, защищенных и одним демократическим правовым государством.

Уместно отметить, что Казахстан в современных границах исторически был территорией этнического расселения племен, составивших позднее казахскую нацию и казахское ханство. В последней четверти XVII века казахи практически контролировали всю территорию современного Казахстана.

Поэтому Казахстан в своем нынешнем виде — не чей-то подарок казахам, а их историческая родина, исконно казахская земля. И не вина, а беда нашего народа в том, что он стал меньшинством на земле своих предков вследствие колониального порабощения царской империей, вымирания от голода в годы Советской власти, ссылок и переселений других наций в период коллективизации и Отечественной войны, механического возрастания удельного веса некоренного населения в ходе целинной эпопеи и освоения недр республики.

Неблагодарное дело — раздражать народ памятью прошлых обид. Но и нельзя оставлять без ответа отдельные провокационные выходы не находящих себе места в новой обстановке политических авантюристов с шовинистическим душком. Поэтому властные структуры республики и впредь будут использовать все конституционные средства для обеспечения унитарной целостности Казахстана, единства и нерушимости его территории.

Национальное возрождение казахов в сочетании с общедемократическими процессами, реализацией прав человека является необходимым условием равноправного развития других национальностей. Не встречая препятствий своему развитию, казахская нация, несомненно, будет с пониманием и уважением относиться к интересам и запросам других народов. Интеллигенция каждого народа изначально должна тяготеть к консолидации, а не к конфронтации.

Вместе с тем надо подчеркнуть и следующее: способность этноса к образованию государства проявляется прежде всего в его желании и умении жить в согласии с представителями остальных национальностей, постоянно поддерживать такую атмосферу, чтобы все живущие в республике считали Казахстан своей родиной. Иная позиция ведет к тупику. Это очень серьезный, я бы сказал, ключевой момент. Речь идет о консолидирующей миссии казахской нации.

Развитие государственности независимого Казахстана будет сопровождаться обеспечением «де-факто» президентского правления. Президент республики как глава государства должен иметь все необходимые рычаги для осуществления эффективного руководства. Возглавляя правительство он будет решать вопросы, связанные с работой высшей исполнительной власти, проводить в правительстве кадровые назначения, определять ответственность правительства и его членов.

С принятием новой Конституции будет последовательно осуществляться переход к более развитым формам организации парламентской деятельности. Высший представительный орган власти Казахстана станет истинно профессиональным, имеющим компактный и компетентный депутатский корпус, способный обеспечить гармоничное сочетание республиканских и региональных интересов, высокое качество законопроектной работы.

И далее будет продолжен курс на совершенствование разделения властей и организацию более эффективного их воздействия в центре и на местах на принципах четкого разграничения полномочий. Вместе с тем глава государства должен располагать возможностями оперативного корректирующего воздействия на иные ветви власти в целях обеспечения действия Конституции и законов республики, прав и свобод ее граждан.

Судебная власть в республике станет постепенно переходить к системе пожизненного выполнения судьями их функций, более рациональному разделению полномочий по ее формированию между главой государства

и представительной властью. В конечном итоге мы придем к единому высшему судебному органу республики и разветвленной системе местных специализированных судебных органов.

Продолжится совершенствование системы местных представительных и исполнительных органов в направлении развития подлинно представительных начал деятельности первых и укреплении единоличного характера осуществления функций местного исполнительства.

В республике будет идти характерный для посттоталитарного периода процесс разграничения политической и экономической власти, преодоления абсолютной монополии государства на собственность. Последнее выразится в более активной приватизации и функционировании достаточно влиятельных и весомых негосударственных форм собственности, в формировании массивного среднего слоя собственников, придающего стабильность развитию экономики и обществу в целом. Именно этот слой способствует преодолению в обществе таких негативных явлений, как иждивенческий комплекс, привычка к помощи и апелляции к власти при наступлении экономических трудностей.

Но в переходный период, когда происходит существенное расслоение уровней жизни и для большинства населения утверждение рыночной системы скорее связано с жертвами, чем с улучшением благосостояния, необходимо с пониманием относиться к негативному отношению людей к проводимым реформам. Неприятие рынка вызвано вполне объяснимой беспомощностью людей, незнакомых с рыночными реалиями, не имеющих достаточных навыков практической деятельности в новых условиях. В этой связи необходимо заняться созданием массовой базы для утверждения рыночной идеологии, способной убедить людей в приемлемости и справедливости рыночных ценностей.

Это главное социальное условие успешной реализации экономической реформы.

Руководствуясь «Всеобщей декларацией прав человека» мы будем стремиться к наполнению реальным содержанием имущественных прав граждан. Без этого разговор о подлинной человеческой свободе — пустой звук, а достижение уровня жизни, отвечающего мировым стандартам, — несбыточная мечта.

Другим условием успешных преобразований является повышение правосознания граждан законопослушание государственных и коммерческих структур, всех хозяйствующих субъектов и граждан. Поэтому будут использованы все рычаги власти, правоохранительных и судебных органов для того, чтобы устранить традиционное для нас положение, когда любая власть всегда значила больше, чем любой закон.

В обозримой перспективе государство сохранит, как и повсюду в мире, функции регулирования, в основном косвенного, социально-экономических процессов, будет поддерживаться разумная пропорция между экономической свободой и целенаправленным воздействием государства. На переходный период сохранится тенденция усиления исполнительной власти, без чего невозможно на деле реформирование экономики. Последовательность действий государственной власти должна быть особенно характерной в вопросах поддержания общественного порядка и законности как со стороны граждан, так и государственных институтов. Государство должно восприниматься правосознанием граждан как дееспособный гарант прав и законности.

Особенно важно обеспечить реализацию естественного права гражданина

быть собственником и недопустимость массового и незаконного принудительного отчуждения имущества по мотивам общественной необходимости, как это не раз делалось на нашей памяти.

Во внутренней политике Казахстана со временем все более заметную роль будут играть различные политические партии и организации, как неотъемлемые компоненты демократического гражданского общества.

Многopартийность объективно выражает реальное различие интересов социальных групп общества, зависящее от имущественной, профессиональной и другой стратификации населения. Через многopартийность осуществляется процесс политического оппонирования власти, что позволяет ей учитывать разносторонность интересов и социальных ожиданий различных слоев и групп, возникает реальный противовес рецидивам тоталитаризма и волюнтаризма, а в рамках парламентской системы открывается возможность цивилизованного разрешения тех или иных общественных противоречий.

Многopартийность будет складываться отнюдь не искусственно, а по мере появления реальной для нее основы, за счет естественного разрушения социально-экономической однородности общества на пути к рынку и кристаллизации интересов различных групп населения. Но одновременно будут четко различаться границы между политической свободой и ситуацией, когда за политическую свободу выдается беспардонное игнорирование общечеловеческих норм общественного поведения. Поэтому мы решительно отвергаем политические партии и организации, проповедующие национальную, классовую и религиозную нетерпимость, представляющие угрозу конституционному строю и территориальной целостности нашего суверенного государства.

Политическая демократия немыслима без независимых средств массовой информации, но вместе с тем — социально ответственных, сознающих всю разрушительную и дестабилизирующую силу необъективности и тенденциозности. Ориентируясь именно на них, структуры государственной власти изучают общественное мнение и соответственно корректируют свои действия.

СТРАТЕГИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Стратегия и тактика в области экономики — решающей сфере общественной жизни — заключается в продолжении перехода к рыночной системе с одновременным преодолением структурного и технологического отставания.

Эти проблемы, тяжелые даже для стабильной экономики, усугубляются для нас тем, что сегодня Казахстан вместе с другими странами СНГ переживает сложный экономический кризис, вызванный политическими, хозяйственными и системными причинами, то есть тупиковостью командной экономики и субъективными ошибками руководства бывшего Союза.

На повестке стоит жизненно важный вопрос: как начинать преодоление кризиса, остановить спад и перейти к постепенному подъему?

Безусловно, позитивную роль могли бы сыграть иностранные инвестиции. Но практика перестроечных лет свидетельствует о том, что в ближайшее время делать серьезную ставку на внешний фактор было бы ошибкой. До сих пор широкомасштабная помощь кредитами, как правило, не выходит за рамки обещаний. Для этого, конечно же, есть и объективные основания (нестабильность, межнациональные войны, неясность до недавнего времени, с кем иметь дело — с ослабленным центром или окрепшими республиками и т.д.). Уже

который год длящаяся неопределенность в масштабах и сроках предоставления кредитной помощи сковывает наши инициативы в рамках собственных возможностей, мешает принятию смелых принципиальных решений.

В такой ситуации и дальше ждать у моря погоды нельзя. Напрашивается единственный выход: надо полагаться прежде всего на себя и начинать выбираться из кризиса, опираясь на собственные силы. Основной акцент должен быть сделан на своего производителя и инвестора, а помощь оказана тому, кто работает и производит, сберегает и вкладывает.

Если мы не сможем этого сделать, наступит экономическая катастрофа, и все республики бывшего Союза в течение длительного периода будут обречены на довольно-таки унизительную роль экономической колонии развитых государств. Это неприятный вывод, но соответствующий реальной обстановке.

Конечно, если бы некоторые политики стран СНГ, отбросив политические амбиции и бесплодные игры, сумели объединить усилия, вместе выбраться из кризиса было бы намного легче. Ведь наши экономисты буквально «вросли» друг в друга, теснейшим образом переплелись, и крайне неразумно разрывать их только на основании того, что каждый член бывшего Союза стал суверенным государством, самостоятельным субъектом международных отношений, полноправным членом ООН и других международных организаций. Большинство стран мира, руководствуясь здравым смыслом и нередко поступаясь частью своего суверенитета, стремятся к интеграции. Мы же, ревностно храня в сердце былые, пусть справедливые, обиды на развалившийся тоталитарный центр, упрямо углубляем процессы дезинтеграции. Это не делает нам чести.

Казахстан всегда был готов к совместному варианту выхода из кризиса, настойчиво стремился реализовать его как экономическими, так и политическими методами. Однако, к сожалению, наши инициативы не встретили поддержки со стороны большинства партнеров по СНГ. Поэтому, оставаясь искренними приверженцами объединения усилий, мы вынуждены искать самостоятельный выход из сложившейся ситуации, а именно — осуществлять переход от политики «интеграции» к политике «координации» со странами СНГ. Этот политический курс будет проводиться без суеты и опасного нетерпения, с опорой на внутренние потенциальные возможности. Надо сказать, они у нас достаточно серьезны, во всяком случае, многие страны, начиная свой путь к экономическому возрождению, не имели и малой доли того, чем мы сегодня располагаем.

Во-первых, это широкий спектр полезных ископаемых, создающих надежную сырьевую основу практически любого вида производства. Во-вторых, большие площади сельхозугодий и пашни, позволяющие Казахстану после реформы земельных отношений стать заметным даже на мировой арене экспортером продовольствия. В-третьих, наличие достаточно развитого производственного потенциала и грамотного контингента рабочих во всех отраслях. В-четвертых, богатый, невостребованный по-настоящему прежней системой арсенал научных идей, открытий и изобретений, но пока, к сожалению, не находящих государственной поддержки из-за живучести бюрократических традиций, невосприимчивых к риску, ко всякому новому, выходящему за рамки привычных обыденных представлений.

Таким образом, первый принципиальный вывод со стратегическими последствиями: преодолевать нарастание кризиса и восстанавливать экономику необходимо за счет собственных возможностей, которые позволяют это сде-

вать. В нашей истории были случаи, когда мы выходили из положения, имея гораздо худшие стартовые условия.

Второй такой же значимости вывод: прогрессивная структурная перестройка экономики, преодоление ее технологического отставания обеспечиваются выбором правильных приоритетов и их реализацией на основе создаваемого механизма экономического стимулирования развития отдельных отраслей.

В сфере материального производства для Казахстана приоритетными являются:

- насыщение рынка продовольствием и товарами народного потребления;
- наращивание базы строительства и стройиндустрии, в первую очередь для возведения жилья;
- создание конечных переделов в черной и цветной металлургии, преодоление сырьевой направленности экономики;
- развития наукоемких производств и машиностроения, диверсификация и в необходимых случаях конверсия оборонных предприятий;
- внедрение экологически чистых технологий;
- формирование современной инфраструктуры (транспорта, связи, энергетики, туризма, гостиничной сети).

Конкретной формой претворения в жизнь приоритетных направлений будут специальные государственные программы, базирующиеся на индикативных планах и создаваемых на основе участия в них новых организационных структур.

С учетом названных приоритетов в республике будут разработаны и осуществлены следующие государственные программы:

1) программа насыщения рынка потребительскими товарами, включая продовольствие;

2) программа развития экспортного потенциала Казахстана. Она естественным образом вберет в себя проблемы создания завершающих переделов в промышленности, наукоемких производств, развития и реорганизации предприятий оборонного комплекса;

3) программа развития импортозамещающего производства, которая решает одновременно задачу экономии валютных ресурсов;

4) программа развернутого строительства и продажи жилья. Она должна изменить идеологию решения жилищной проблемы и создать в реальности рынок жилья, что позволит в свою очередь нам иметь очень важную составляющую рыночной инфраструктуры — рынок рабочей силы, переток ее из отрасли в отрасль, из региона в регион в зависимости от спада и роста в них деловой активности;

5) программа развития инфраструктуры.

Экологические проблемы будут решаться в ходе реализации всех названных проблем, при участии зарубежных инвесторов и привлекаемых с их помощью новейших технологий.

С целью предотвращения экологических катастроф, аварий и иных дисбалансов в экосистемах каждому проекту должна предшествовать квалифицированная экспертиза. Поскольку нам еще не хватает собственных специалистов, придется на долговременной основе прибегать к услугам зарубежных фирм, которые помимо экспертизы контрактов и консультаций будут выбирать для нас экологически безопасные технологии, помогать в подготовке кадров.

Сегодня главная задача — возродить стимулы у труду, чтобы человек захотел работать и зарабатывать, поверил в созидательную роль рынка. Единственный путь — создание товарного изобилия. На первых порах хотя бы дать людям возможность свободного удовлетворения своих невзыскательных первоочередных потребностей, особенно в продуктах питания.

Поэтому впереди всех стратегических приоритетов будет идти **развитие агропромышленного комплекса**, его последовательное и решительное реформирование, а также меры по насыщению потребительского рынка промышленными товарами.

Решению этой задачи призвана служить разрабатываемая правительством национальная программа развития малой сельской индустрии. В соответствии с ней в сельских районах Казахстана будет построено 1100—1200 мелких предприятий на компактном оборудовании и дочерних филиалов городской индустрии. Это позволит снизить потери сельхозсырья, выпускать на месте высококачественную конечную продукцию, создать для сельской молодежи престижные рабочие места. Программа будет способствовать индустриальному обновлению сельской местности, укреплению слоя сельской инженерно-технической интеллигенции и бизнесменов.

Одновременно составляется и будет осуществляться упомянутая уже жилищная программа.

Характерно, что во главе обеих программ будут стоять банки, как это принято в рыночных странах. На эти цели будут мобилизованы средства акционеров в лице предприятий, местных администраций и граждан.

Республике необходимы также целевые программы по отдельным видам продукции и производствам, которые в поледующем составят «нишу» Казахстана в системе мировой экономики и станут объектами постоянной государственной поддержки. Наш потенциал, думается, позволит разделить лидерство по 10—15 видам товаров и по 3—5 высоким технологиям.

Все названные национальные программы по опыту США следует оформлять в виде отдельных законов Республики Казахстан.

Исходя из опыта государств с развитой рыночной экономикой, нам необходимо ввести практику кратко-средне-долгосрочных планов-прогнозов индикативного характера с целью постоянного анализа и контроля со стороны правительства за развитием экономики Казахстана в течении того или иного периода.

Важный элемент стратегии — темпы возрождения и развития Казахстана.

В ряде стран мира успешно реализована стратегия быстрого экономического роста, в их числе — ФРГ, Япония, Южная Корея, Сингапур, Тайвань, Гонконг. Положение этих государств на старте, за исключением наличия прямого выхода к морским и океанским путям, во многом уступало тому, чем сегодня располагает Казахстан. Исходя из этого, а также учитывая усиление мегатенденций в области науки, новых технологий и управления, интеграции, мирохозяйственных связей, сроки перехода Казахстана к новому состоянию можно уплотнить до 15—20 лет.

Мы должны стать на этот путь ради нас самих, ради наших детей и внуков. Но тогда это означает, что мы должны уплотнить свой трудовой ритм, ибо путь развития и прогресса простой и единственный — постоянно превосходить достигнутое. Между тем многие из нас хотят идти вперед, не делая либо не добавляя ничего к тому, что сделано вчера. По данным за 1990 год, производитель труда в промышленности Казахстана ниже, чем в Пакистане, Таиланде,

Турции и Иране. Поэтому призыв к беззаветному, подвижническому труду нам нужен не в качестве очередного пропагандистского лозунга, а как крайняя и жесткая необходимость, если мы всерьез хотим подняться с колен и жить нормально. «Тигры» вырастают не из ленивых, а из инициативных и ищущих, работоспособных и выносливых. Именно такую задачу мы ставим и должны решить в Казахстане. Нельзя упустить предоставленный судьбой шанс, имея для этого все объективные основания.

«Стратегия быстрого развития» должна стать экономической идеологией всего общества, каждого, кто считает Казахстан своей родиной и готов разделить с ним тяготы переходного периода и радость будущего благосостояния.

По рельсам рыночной экономики нельзя двигаться без четкого «расписания» в котором есть свои этапы и соответствующие им конкретные задачи. Мне они представляются в следующем виде.

Первый этап охватывает 1992—1995 годы и должен характеризоваться двумя основными процессами макроэкономической стабилизации: активным разгосударствлением, приватизацией собственности и насыщением потребительского рынка товарами.

Реформирование собственности за это время в той или иной форме должно произойти практически на всех объектах государственной собственности, за исключением имеющих стратегическое значение и обеспечивающих национальную безопасность. При этом приватизация мелких и средних предприятий различных отраслей экономики должна в основном завершиться к середине 1994 года. Объекты сферы обслуживания и жилищный сектор следует приватизировать уже к концу 1993 года.

Эти меры в сочетании с активной антимонопольной политикой будут способствовать укреплению частного сектора и предпринимателей-собственников. Необходимо также практиковать локальную концессионную передачу, долгосрочную аренду и продажу земли зарубежным инвесторам под передовые технологические проекты.

Как уже отмечалось, стартовые силы для стадии оживления и подъема экономики заключены в первую очередь в наших внутренних возможностях, и поэтому очень важно найти механизм их консолидации, преодолеть продолжающуюся ведомственную и отраслевую разобщенность предприятий, эффективно задействовать их технологическую и экономическую интеграцию, подключить к этому сферу предпринимательского бизнеса.

Наряду с этим уже в текущем году правительству предстоит разработать программу привлечения и использования иностранных инвестиций, ввоза и освоения импортных технологий с учетом избранной стратегии и приоритетов. В части государственных кредитов такая программа позволит взвешенно и экономически оправданно привлечь зарубежные инвестиции под валютоокупаемые проекты, не допускать опасного увеличения внешнего долга, а также целенаправленно формировать золотой и валютный фонды государства. Предстоит ввести принятую в мире систему страхования вложений капитала зарубежными и казахстанскими предпринимателями. Немаловажно и то, что это позволит гарантировать своевременный возврат кредитов и завоевать для Казахстана репутацию надежного партнера.

Одновременно требуется провести детальную ревизию научно-технического потенциала республики с целью выявления разработок мирового уровня и развития венчурного предпринимательства, обеспечивающего сжатые сроки

научных исследований, высокую отдачу, быстрое получение коммерческого продукта.

Практически должна вестись целенаправленная подготовка плацдарма для будущего технологического прорыва. Есть объективные предпосылки для формирования зон опережающего развития в пригородах Алма-Аты и Павлодара, технопарков или технополисов международного характера на базе Семипалатинского полигона и космодрома Байконур, инновационных центров в Караганде, Усть-Каменогорске. Целинограде, Атырау.

На втором этапе (1996—2005) подолжается постепенное преодоление сырьевой направленности экономики, и одновременно важным его содержанием станет ускоренное развитие транспортной сети и телекоммуникаций, а также формирование развитых товарных и валютных рынков, других рынков — капитала, рабочей силы, ценных бумаг, интеллектуальной собственности.

Приоритетное значение бдет иметь осуществление проектов Трансазиатской железнодорожной магистрали от Тихого океана до Босфорского пролива и строительство современного грузопассажирского международного аэропорта вблизи Алма-Аты. Это ускорит вхождение Казахстана в мировую экономику, позволит ему стать своеобразным «мостом» между Востоком и Западом, между Европой и странами Азиатско-Тихоокеанского региона и реализовать также свои геополитические функции.

В течении второго этапа должны созреть движущие силы и стимулы интенсивного развития экономики:

- полнокровные рыночные механизмы;
- подлинная свобода всех товаропроизводителей;
- рациональное природопользование;
- набравший скорость процесс освоения высоких технологий и завоевания позиций в мировой экономике;
- компетентный кадровый корпус в области отечественного и международного бизнеса.

Третий этап продолжительностью до 5—7 лет будет характеризоваться ускоренными темпами развития экономики открытого типа, достижением на этой основе стратегических целей переходного периода, укреплением позиций Казахстана в мировой торговле и вступлением в разряд новых индустриальных стран мира.

По мере построения рыночных отношений будут решены проблемы дефицита бюджета и конвертируемости валюты. У государства останутся только те функции, которые оно выполняет лучше других структур, включая рыночные.

Прежняя система экономической информации оказалась непригодной для квалифицированной оценки происходящих в экономике процессов, поскольку она не отвечает новым производственным отношениям. Возможность получения необходимой информации от предприятий была подорвана Законом о предприятии. Поэтому для построения единой системы информации, адаптированной к международным требованиям, включая состояние финансовых активов, платежеспособности, ценам, себестоимости и другим показателям, необходимо законодательное закрепление обязанности предприятий предоставлять объективную информацию статистическим и банковским органам.

В связи с исчерпанием содержания и целей стратегии переходного периода. потребуеться разработка другой стратегии Казахстана с учетом его нового качества и новой роли в мировом сообществе.

СТРАТЕГИЯ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Реализация задач в сфере экономики тесно взаимосвязана с вопросами социального развития. Достаточно сказать, что насыщение потребительского рынка и создание продовольственного изобилия одновременно решает задачи стабилизации экономики и повышения уровня жизни населения, снижения социальной напряженности.

В первую очередь будут предприниматься меры по приглушению факторов, генерирующих инфляцию и снижающих тем самым реальные доходы населения. Это достигается двумя взаимосвязанными путями: первый — расширение производства и предложения товаров и услуг; второй — сдерживание роста и связывание доходов, чтобы увести их с текущего потребления (ценные бумаги, жилищное строительство, предметы длительного пользования и т. д.).

В центре стратегии государства в переходный период будет находиться социальная защита населения Казахстана:

- государственная поддержка и создание социальных амортизаторов прежде всего для нетрудоспособных и малоимущих слоев — пенсионеров, инвалидов, многодетных семей, учащейся молодежи;

- государственная поддержка науки, культуры, образования и здравоохранения;

- обеспечение социальных гарантий по безработице,

Мы пока недооцениваем такую коварную «ловушку» рынка, как безработица, хотя она может увеличиваться быстрыми темпами в случае массового банкротства предприятий из-за дороговизны и сужения потребительского спроса. Поэтому каждая область и город должны работать над программой создания дополнительных рабочих мест. Конкуренция, банкротство и безработица — обязательные атрибуты рыночной системы.

Самое серьезное внимание будет уделяться службе занятости с тем, чтобы свести к минимуму негативные последствия безработицы. В этих целях будет укрепляться система переподготовки специалистов и рабочих, создаваться рынок жилья и вводиться в цивилизованные рамки ныне неуправляемая миграция людей внутри и за пределы Казахстана;

- компенсационная поддержка населения, проживающего в особо экологически кризисных и отдаленных районах;

- проведение продуманной демографической и иммиграционной политики, которая, с одной стороны, не противоречила бы международным нормам, а, с другой, — защищала бы интересы коренного населения при возможных массовых миграциях иностранной рабочей силы в республику в случае успеха стратегии быстрого развития.

Реализация этих направлений социальной защиты будет обеспечиваться прежде всего за счет бюджетных ассигнований и средств различных социальных фондов и благотворительности.

С учетом динамики инфляции будут регулярно пересматриваться в сторону увеличения минимальные размеры пенсий и заработной платы.

Прорабатываются вопросы гарантированного снабжения лиц, получающих пенсии и пособия, через сеть специальных магазинов с использованием в качестве платежного средства национальных металлических монет.

В условиях кризиса экономики первыми страдают отрасли непродовольственной сферы, где больше всего сосредоточено интеллектуального потенци-

ала народа. Используя все возможности государства, здесь будут приниматься меры по приближению средней заработной платы к среднему заработку в производственной сфере.

На весь переходный период сохраняется бесплатность основных медицинских услуг для социально уязвимого контингента населения, а также для получения образования. В системе высшей школы и техникумов введение платного обучения должно строго дозироваться, иначе доступ к образованию может быть монополизирован состоятельными людьми.

Социально ответственные и удачливые предприниматели призваны прийти на помощь бедствующим нетрудоспособным слоям населения, особенно в переходный период, снимать у них ощущение тупика и безысходности. Одновременно правительству предстоит в короткие сроки создать четкую, селективную систему средне- и долгосрочного кредитования малого бизнеса. Для Казахстана это имеет большое значение, поскольку из-за высокой степени концентрации производства доля малых предприятий сложилась очень низкой. А ведь именно они наиболее адаптивны меняющимся рыночным условиям.

С учетом наших традиций и уровня стартового благосостояния даже обеспеченных слоев потребуются немало времени для того, чтобы частная собственность стала играть решающую роль. Поэтому нам не следует отказываться от ценностей и действенности коллектива и эффективности предпринимателя-труженика. Защита предпринимательства, в том числе от давления иностранного капитала, ограничение бюрократического произвола над ним являются необходимым и важным элементом переходного периода.

В качестве дополнительной защитной меры граждан намечается ввести добровольное пенсионное страхование.

В целом одной из составляющих социальной стратегии в переходный период является обеспечение на основе социальной ориентации рыночной экономики высоких стандартов жизни низкодоходных и малоимущих слоев и групп населения с определенным акцентом на сельские регионы Казахстана.

Как принято в мире, будет существенно повышен статус и социальный имидж государственных служащих, у которых должна быть высокая заработная плата, вознаграждение за выслугу лет и долгосрочные трудовые контракты с государством. Из-за низкой оплаты труда многие из них уже ушли или готовятся уйти в коммерческие структуры. Если этот процесс не остановить, пострадают общественные интересы, которые именно госслужащие и призваны компетентно отстаивать и защищать. Должны быть реализованы меры по повышению квалификации государственного аппарата.

Последствием преобразований станет формирование новой социальной структуры населения и социальных институтов, адекватных рыночной системе, а также повышение уровня стабильности межнациональных отношений.

В сжатой форме содержание социальной стратегии сводится к следующему:

— достижение нового качества жизни людей, близкого к стандартам потребления развитых стран;

— осуществление государственной политики социальной защиты пенсионеров, инвалидов, многодетных семей, детей и молодежи, а также других малообеспеченных граждан;

— формирование социального слоя казахстанских предпринимателей (10 — 15 процентов от общей численности трудоспособного населения) как

ключевого фактора реализации экономических и социальных преобразований, инициирования рыночных реформ, стабилизации и подъема экономики;

— изменение ценностей ориентации в обществе за счет формирования прорыночного сознания у молодого поколения;

— создание условий для реальной социальной мобильности населения за счет расширения массивов занятости и экономических ниш в негосударственных структурах, позволяющих достичь подлинной экономической свободы личности;

— развитие разнообразных систем страхования как дополнительных каналов социальной защиты;

— подтягивание уровня социального развития отсталых регионов внутри Казахстана за счет ассигнований из специальных фондов и льготного режима хозяйствования.

Сроки реализации социальной стратегии не совпадут со сроками осуществления стратегии экономического развития, поскольку социальная стратегия связана не только со структурными сдвигами в социальном составе общества, но и ценностной переориентацией общественного сознания, что невозможно без генерации нового поколения, экономически и социально более активного.

В целом социальные преобразования будут проходить три стадии: 1) социального расслоения общества; 2) адаптации новых социальных структур к рыночной ситуации; 3) их интеграции и рационального взаимодействия между собой. Используя опыт послевоенного возрождения ФРГ, правительство Казахстана будет стремиться к тому, чтобы, несмотря на процесс расслоения общества по уровню доходов, свести эту разницу к разумному минимуму. Необходимые для этого экономические рычаги предстоит еще создать.

Следует сказать несколько слов о факторах как позитивного, так и негативного характера, которые будут влиять на претворение в жизнь стратегии социального развития. К первым из них относятся:

— более высокий уровень индустриализации по сравнению с большинством стран, приступивших к радикальным преобразованиям;

— сравнительно высокий уровень образования населения республики;

— развитая система социальной поддержки государства в виде обязательного основного среднего образования, бесплатной медицины, доступности базовых культурных услуг и т. д.

— наличие массовых социальных групп интеллигенции и управленцев, составляющих потенциальную базу будущего среднего слоя;

— рациональная ориентация высшего слоя государственного аппарата, что в условиях временного усиления прерогатив исполнительных органов имеет важное значение;

— относительная свобода геополитического выбора, вызванная невовлеченностью в какие бы то ни было региональные блоки.

В роли сдерживающих моментов могут выступить сохраняющаяся психология иждивенчества, резкая региональная неравномерность распределения населения и ресурсов социального развития, отсталость производственного аппарата.

III. Стратегия в области внешней политики и национальной безопасности

ОБЩИЕ ПРОБЛЕМЫ ВНУТРЕННЕЙ ПОЛИТИКИ

С обретением суверенитета, вступлением в ООН и целый ряд международных организаций Казахстан столкнулся с новыми для него проблемами собственной внешней политики, обороны и национальной безопасности, с проблемами самостоятельного вхождения в мировую экономику и мировое сообщество.

Оказавшись на международной арене, Казахстан окупился в качественно иную среду, в которой его внешнеполитический курс, как и у любого другого государства, развивается по собственной логике, диктуемой национально — государственными интересами. Но при всем этом внешняя политика Казахстана призвана нести в себе и общечеловеческий заряд, что в будущем обеспечит его народам достойное место в мировом сообществе.

Специфика геополитического положения и этнодемографического состава, уровень развития экономики и военного строительства Казахстана делают доминирующим в обеспечении его безопасности не военные, а политические средства с опорой прежде всего на собственные силы и разумную, взвешенную дипломатию, особенно на нынешнем, драматичном отрезке становления государственности республик бывшего Союза.

В результате развала советской империи возник абсолютно новый геологический расклад, в котором Казахстан занимает выгодное во внешнеполитическом и стратегическом аспектах пространство, связующее Европу с Азиатско-Тихоокеанским регионом.

Но отсутствие прямого выхода к открытому морю, удаленность от коммуникативных средств затрудняют участие республики в международных экономических связях. Поэтому исключительное значение имеет поддержание взаимовыгодных дружественных отношений на принципах полного доверия с сопредельными государствами, прежде всего с Россией и Китаем, являющимися для нас воротами к мировым коммуникациям. Казахстан к этому готов. Вместе с тем мы, естественно, выступаем за развитие широких связей со всеми другими странами на основе международной справедливости и партнерства.

Нам очень важны тесные взаимоотношения и с государствами Средней Азии, обусловленные общими границами, сложившимися хозяйственными связями, взаимодополняемостью и взаимозависимостью экономик, исторической и культурно-этнической общностью.

Подписание соглашений между Казахстаном и Турцией, Пакистаном, Индией, а также итоги ашгабатской встречи (9 — 10 мая с. г.), в которой принял участие и Иран, дают основание говорить о развитии сотрудничества с этими и другими государствами Азии.

Будет активизироваться подключение Казахстана к интеграционным процессам в Азиатско-Тихоокеанском регионе, южной и Юго-Восточной Азии, Ближнем и Среднем Востоке в целях получения доступа к динамично развивающимся рынкам капиталов, технологий сырья и промышленных продуктов. Важным стратегическим направлением останется развитие всестороннего сотрудничества с ведущими странами Западной Европы и Северной Америки.

Политику вхождения в мировое сообщество необходимо строить с учетом должной оценки возможностей партнерства трех главных центров рыночной системы — США, Японии и Западной Европы, памятуя о том, что именно они

выступили побудительной силой интенсификации мирохозяйственных связей. Взаимодействие с ними открывает также путь в международные финансовые и другие институты, роль которых в мире значительно возросла. Многостороннее сотрудничество и эффективное участие в международных организациях — ООН, МВФ, Всемирном банке, ГААТ, МБРР и других — рассматривается нами как логическое продолжение курса на открытие нашего общества, обеспечение экономической и национальной безопасности.

Для развития торгово-экономических отношений с другими странами, большей диверсификации этих отношений Казахстану необходимо закрепить для себя в соответствии с современным международным правом беспрепятственный доступ к морю. Без закрепления и конкретизации этого права с соседями в двусторонних договорах и соглашениях Казахстан будет находиться в зависимом положении, что может подорвать не только его экономическую, но и политическую самостоятельность. Со своей стороны мы даем гарантии, что наше воздушное пространство, равно как и территория (железнодорожные и автомобильные магистрали) могут быть использованы для транзитного следования людей и товаров по всем направлениям. Вместе с тем, мы прорабатываем возможность выхода на Средиземное и Черное моря через Каспий, через юг. Важное значение имеет достигнутая договоренность между Китаем, Ираном и Турцией о создании транзитной железнодорожной магистрали от Тихого океана до Средиземного моря.

Наряду с этим необходимо принять и реализовать в рамках двусторонних договоров и соглашений с участниками СНГ принцип открытости границ, свободы передвижения граждан и передачи информации. В договорах должны быть закреплены гарантии безопасности (военной, экономической, экологической), обязательства сторон не прибегать к силе или угрозе применения силы в отношении друг друга в какой бы то ни было форме, в том числе путем использования территории, территориальных вод и воздушного пространства третьих стран, сопредельных с другой стороной.

При построении национальной безопасности мы исходим из своего геостратегического положения «на стыке» двух держав — России и Китая. Она может быть обеспечена на основе сочетания собственных оборонительных средств с участием в системе коллективной безопасности. Система безопасности Казахстана должна выступать составной частью региональной и планетарной системы безопасности.

Вследствие географических, политических, этнических и других исторических факторов отношения с Россией являются для нас самым важным вопросом. Во взаимоотношениях с Россией мы будем при необходимости стремиться к заключению с ней соглашений и долговременного договора о взаимной безопасности, предполагая и ее ответную заинтересованность в этом.

После роспуска Организации Варшавского Договора по-новому выглядит в современном мире роль НАТО. У него есть приемлемая для нашего сближения задача — помогать демократическому развитию стран Восточной и Центральной Европы и СНГ, в меру своих возможностей предотвращать региональные конфликты. НАТО, как и ЕС, заинтересован в расширении своего влияния среди республик бывшего Союза. В заявлении, принятом 1 апреля т. г. на заседании министров обороны в штаб-квартире НАТО, отражена готовность развивать диалог, партнерство и сотрудничество, а также двусторонние контакты и обмены в области обороны в рамках специально для этого созданного

органа — Совета северо-атлантического сотрудничества (ССАС). Страны — члены НАТО обязались предоставить в этих целях накопленный ими значительный экспертный потенциал и опыт в решении вопросов оборонного характера.

С учетом этого мы пойдем на расширение контактов с НАТО, четко определив их сферы и пределы, и не в ущерб военному сотрудничеству в рамках СНГ или двусторонним военным связям. Диверсификация военных связей в строго выверенных пределах, активное включение в систему европейской безопасности — в интересах республики. Среди десяти принципов хельсинского Заключительного акта — нерушимость границ, территориальная целостность государства и неприменение силы или угрозы силой. Одно это оправдывает намерение расширить связи Казахстана с НАТО и включение в работу Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, участником которого мы стали в качестве одного из правопреемников бывшего Союза.

Очевидно, что ядерное оружие, размещенное на территории Казахстана, даже после его существенного сокращения в рамках договорного процесса с Россией, США, а в перспективе и с остальными ядерными державами, будет продолжать выполнять свои оборонительные функции. Казахстан станет зоной, свободной от ядерного оружия, в результате договорного процесса. С учетом интересов своей безопасности наше конечное желание — получить гарантии территориальной целостности и неприкосновенности без ядерного потенциала.

Хотя ислам не единственная в Казахстане религии, и у нас отсутствует исламский фундаментализм, мы должны принимать во внимание «исламский фактор» в силу его реального значения в современных международных отношениях. Для верующих мусульман это важно с позиций духовного общения, а для всех казахстанцев независимо от их конфессиональной принадлежности — в плане потенциальных выгод от связей с богатыми странами исламского мира. Международное общение с ним будет использовано для взаимовыгодного сотрудничества во всех сферах, особенно подъема экономики и уровня жизни всего населения Казахстана.

Печальная черта нашего времени — многоликая экологическая опасность. Для Казахстана главная опасность связана с усыхающим Аралом. Это проблема не только региональная, но и планетарная — Арал играет большую роль в сохранении биосферы Земли. Решение проблемы Арала требует организации крупномасштабного и эффективного международного сотрудничества по его спасению. Это императив выживания и нравственный долг всего человечества.

Наша экологическая дипломатия будет направлена на заключение государственных многосторонних и двусторонних соглашений, регулирующих управление экосистемами региона. В качестве примера могут послужить дунайская и рейнская комиссии, канадско-американская комиссия по Великим озерам, которыми выработан реальный механизм урегулирования международных разногласий и конфликтов в отношении использования водных бассейнов для промышленных и сельскохозяйственных целей.

СИСТЕМА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ВОЕННАЯ ДОКТРИНА

В связи с происшедшими в последнее время изменениями в геополитической обстановке и объявлением независимости Казахстана возник вопрос о создании его собственных вооруженных сил, которые во всем цивилизован-

ном мире являются обязательным элементом структуры самостоятельного государства.

Несмотря на стремление Казахстана сохранить Объединенные Вооруженные Силы СНГ, реальные действия отдельных членов Содружества подтолкнули проблему именно в плоскость создания самостоятельных вооруженных сил Казахстана. И это шаг нами уже сделан.

Полагаю, что система национальной безопасности республики должна строиться на следующих принципах:

- гарантированное обеспечение безопасности республики, ее государственной и территориальной целостности, прежде всего с помощью политических мер и углубления экономического взаимодействия;

- подконтрольность ведомств, отвечающих за национальную безопасность высшим органам власти и обществу в целом при гласности и предельно возможной открытости;

- адекватность организации вооруженных сил и уровня оснащенности техникой и вооружениями реальной военной опасности на основе принципа оборонной достаточности;

- соответствие построения системы национальной безопасности принципам правового государства и нормам международного права с учетом национально-исторических традиций и мирового опыта.

Центральная часть системы национальной безопасности республики — военная доктрина с ее механизмом предотвращения и противодействия военной угрозе.

Прежде всего мы декларируем миролюбивую направленность своей политики и заявляем, что не имеем территориальных притязаний ни к одному государству мира. Осознавая свою ответственность и понимая, что любой военный конфликт может привести к катастрофическими последствиям:

- признаем сохранение мира в качестве приоритетной цели государственной политики Казахстана;

- отвергаем войну или угрозу военной силой как средство достижения политических, экономических и других целей;

- стремимся к обретению статуса безъядерного государства и присоединения к договору о нераспространении ядерного оружия;

- поддерживаем принцип неприменения первыми оружия массового поражения и выступаем за принятие данного обязательства всеми государствами мирового сообщества;

- придерживаемся принципов нерушимости сложившихся границ, невмешательства во внутренние дела других государств.

Сегодня непосредственная угроза мировой ядерной и обычной войны значительно снижена. Вместе с тем в мире сохраняются серьезные противоречия экономического, территориального, религиозного, этнического и другого характера, которые могут привести к вооруженным конфликтам, затрагивающим интересы Казахстана и других государств, с которыми он связан взаимными оборонными или иными обязательствами.

В качестве источников потенциальной военной опасности мы рассматриваем:

- стремление государств или их коалиций доминировать в мировом сообществе или в регионах и попытки решения спорных вопросов военными средствами;

- наличие у ряда государств или их коалиций мощных группировок вооруженных сил и сохраняющуюся систему их базирования, в том числе вблизи границ Республики Казахстан;
- нестабильность внутривнутриполитической обстановки в ряде государств и имеющие место вооруженные конфликты между государствами;
- наращивание определенной частью государств своего военного потенциала.

Казахстан своей главной целью ставит участие в создании системы коллективной безопасности мирового сообщества и принимает обязательства активно содействовать любым миротворческим усилиям. В этих целях республика добивается и будет добиваться:

- урегулирования конфликтных ситуаций исключительно мирным путем, посредством переговоров в рамках международного права;
- свертывания гонки вооружений на Земле и недопущения ее в космосе;
- поэтапного сокращения всеми государствами международного сообщества своих вооруженных сил до уровня, минимально достаточного для обороны;
- сокращения производства и испытаний всех видов оружия массового поражения, и в первую очередь ядерных, с перспективой их полной ликвидации;
- запрещения использования существующих и создания новых технологий для производства оружия массового поражения; недопущения экспорта (передачи) материалов и технологий, способствующих созданию и распространению оружия массового поражения;
- уничтожения химического оружия;
- взаимной открытости в военной деятельности и осуществления мер в области укрепления доверия и безопасности;
- трансформации военно-политических союзов в новые структуры коллективной и всеобъемлющей системы международной безопасности.

Признавая общность военно-политических и экономических интересов Казахстана с Россией и другими странами СНГ, мы будем координировать свои усилия по укреплению международной безопасности со всеми государствами — членами Организации Объединенных Наций.

Как всякое суверенное государство, Казахстан считает поддержание своей обороноспособности одной из важнейших государственных функций и делом всего ее народа и до создания всеобъемлющей системы международной безопасности будет вести военное строительство совместно с другими государствами, пожелавшими войти с ним в оборонительный союз. Наша главная цель — защита суверенитета и территориальной целостности Казахстана.

Формирование собственных вооруженных сил — армии Республики Казахстан — должно завершиться в течение короткого времени на основе концепции оборонительной стратегии. В ее составе будут сухопутные войска, военно-воздушные силы, войска ПВО, военно-морские части, а также соединения и части обеспечения и обслуживания. В военное время ее резервом являются внутренние войска и республиканская гвардия.

Армия Республики Казахстан предназначена для отражения агрессии против Казахстана и его союзников, защиты суверенитета и территориальной целостности республики и государств — участников оборонительного союза. Комплектование ее будет осуществляться на принципах территориальности, сочетания всеобщей воинской обязанности и добровольного приема на службу

по контракту и равенства перед законом всех граждан республики при выполнении воинской обязанности.

Объявляя основы своей военной доктрины, мы гарантируем строгое соблюдение обязательств, принятых в рамках оборонительного союза и Организации Объединенных Наций, а также определяемых другими международными правовыми актами.

СТРАТЕГИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ

В современных условиях основой успешного развития государства является макроэкономическая стабильность — неинфляционная денежно-кредитная политика, жесткий контроль за дефицитом бюджета и нормальное ценообразование, а также открытость во внешней торговле — стимулирование экспорта, минимум ограничений импорта, единый импортный тариф, оптимальный курс национальной валюты и благоприятные условия для внешних инвестиций.

Серьезным фактором является степень и уровень вмешательства государства в экономику. Зачастую именно он был главной причиной неудач развивающихся стран, так как последствия превышения в этом деле предела разумной достаточности носят негативный характер. Здесь важно провести четкое разграничение функций между правительством, областными властями, государственными предприятиями и частным сектором как во внутренней экономике, так и в сфере внешних связей и перейти к экономическим методам регулирования.

В рамках усиления внешнеэкономической деятельности республики необходимо:

- создание условий для развития предпринимательства и привлечения сбережений населения, так как национальный капитал во всех развивающихся странах обеспечивает в 8 — 12 раз больше инвестиций, чем иностранный;

- разработка и внедрение комплекса законов в сфере внешнеэкономических связей, обеспечение их выполнения и гарантий стабильности;

- развитие инфраструктуры — транспорта, связи, финансовых рынков и страхового дела, сети банков, создание современной информационной системы;

- подготовка кадров в области международного права и маркетинга, статистики, налоговых инспекторов, банковских работников, переводчиков, финансистов, аудиторов, бухгалтеров, специалистов по внешней торговле и других профессий, которые нужны для рынка и компетентного управления реформой;

- проведение активной внешнеэкономической политики как по приоритетным для республики отраслям, так и в плане экономических блоков и целенаправленной работы с отдельными странами, чьи экономики являются взаимодополняющими с нашей экономикой.

Надо облегчить доступ иностранных банков к экономической деятельности в Казахстане, ввести более гибкие валютные режимы и режимы на иностранное владение в приоритетных отраслях экономики, больше привлекать иностранный капитал в форме «портфельных инвестиций» под реализацию конкретных национальных проектов.

С учетом нынешнего состояния связей и стратегических интересов республики внешняя экономическая политика будет развиваться по следующим практически разнозначным направлениям:

1. «СНГ». Сохранение и упрочение экономического союза с Россией,

Украиной, Беларусью, Узбекистаном и другими государствами Содружества, имея в виду: а) тесные связи между предприятиями; б) необходимость координации действий в области экспорта сырья, чтобы не сбивать цены на мировом рынке; в) обеспечение транзита наших грузов в Европу и на Ближний Восток; г) совместное использование научно-технических центров и проведение конверсии; д) использование торговых представительств и заграничного аппарата бывшего СССР.

2. «АТР». Пекин — Сеул — Токио с выходом на другие страны Юго-Восточной Азии. Это направление представляет большое значение как регион передовых технологий, источник кредитов с возможностью крупномасштабных инвестиций, в перспективе — как рынок сбыта нашей продукции и привлечения рабочей силы для реализации ряда проектов в Казахстане.

3. «Азиатское». Основное внимание — Турции как потенциальному рынку сбыта и одному из примеров развития рыночной экономики. Сотрудничество со странами Арабского Востока и передней Азии для привлечения инвестиций в экономику.

4. «Европейское». Приоритетное внимание — ФРГ, которая больше всех готова вкладываться в СНГ. Благодаря наличию значительной немецкой диаспоры возможно крупномасштабное сотрудничество с Казахстаном. К тому же экономическая модель ФРГ является для нас более привлекательной. Сотрудничество с ЕЭС для получения технической помощи и кредитов в целях развития инфраструктуры и обучения кадров. В ряде отраслей будет поддерживаться взаимодействие со странами Восточной Европы.

5. «Американское». Главное внимание — США как ведущей экономической державе мира. Очень перспективны связи с Мексикой и другими странами Латинской Америки.

Отдельную очень важную область представляет деятельность в международных организациях: МВФ, МБРР, другие экономические организации ООН, ГАТТ, ИКАО, союзы стран — экспортеров отдельных видов сырья.

В качестве первых шагов для реализации стратегических целей в сфере внешнеэкономических связей требуется:

— разработать программу структурных преобразований экономики республики с целью создания завершенного комплекса и преодоления сырьевой направленности, подчинив этой задаче всю деятельность в сфере внешнеэкономических связей. Необходимо создавать законченные технологические комплексы с выдачей готовой продукции и реализовывать давнюю задачу переключения с экстенсивного развития добывающих отраслей на использование новых технологий, прежде всего переработку отходов и всемерное развитие интенсивного сельского хозяйства, легкой и пищевой промышленности как для насыщения внутреннего рынка, так и для увеличения экспортного потенциала. В этих отраслях и производствах можно легче и быстрее реализовать наши главные сейчас преимущества — относительную дешевизну рабочей силы и наличие сырья;

— завершить реформирование банковской системы с укреплением роли Нацгосбанка как регулятора денежного обращения и созданием настоящих коммерческих банков рыночного типа. Учредить государственные экспортно-импортный банк для кредитования экспорта, банк развития для аккумуляции доходов от экспорта сырья и их перераспределения, учреждения по страхованию внешнеторговых сделок и экспортных кредитов; организовать деятельность представительств Казахстана на финансовых рынках за рубежом;

— совершенствовать систему государственного регулирования и организации госорганов в области внешнеэкономических связей, сделать ее простой, контролируемой и понятной для иностранных партнеров с четким распределением функций и ответственности между самим правительством, его ведомствами, местными властями и предприятиями;

— создать комиссию и агентство по иностранным инвестициям, наладить работу по проверке кредитоспособности инофирм, выходящих на наш рынок. Эти органы призваны проводить экспертизу всех крупных инвестиционных проектов, координировать использование иностранных кредитов, поскольку все они пока даются только под гарантии правительства; создать систему информирования как иностранных инвесторов о наших возможностях, так и наших предприятий об имеющихся предложениях;

— принять законы о недрах, о недобросовестной конкуренции, внести продиктованные практикой изменения в законы об иностранных инвестициях, о концессиях, а также в Гражданский кодекс; заключить с основными партнерами соглашения о взаимных гарантиях инвестиций и об избежании двойного налогообложения. Определить ведомства, ответственные за выполнение национального законодательства в этой сфере, и жестко это контролировать;

— наладить собственную систему патентно-лицензионной работы и присоединиться к международным соглашениям для защиты интеллектуальной собственности как казахстанских организаций, так и для гарантий защиты интеллектуальной собственности иностранных физических и юридических лиц;

— *принять государственную программу обучения кадров по всем основным направлениям внешнеэкономических связей.*

Понятно, что, выражая стремление к интеграции с мировым сообществом, мы готовы признавать сложившиеся инструменты координации международных экономических стратегий. Однако важно, чтобы это происходило не путем экономического и политического нажима, вынуждающего поступать в каждом отдельном случае в угоду сильному и во вред себе, а на основе справедливого баланса взаимных интересов.

* * *

Специфика Казахстана состоит в том, что он обладает чертами как развитой страны (всеобщая грамотность населения, широкая сеть научно-исследовательских учреждений, космические исследования), так и развивающейся (сырьевая направленность экономики, экологическая загрязненность многих регионов, потребность в иностранных инвестициях и импорте новых технологий, отставание инфраструктуры). Рядом с этим — гипертерриториальность, внутриконтинентальное расположение, огромные запасы природных ресурсов, пестрый этнический состав населения.

Совокупность всего этого определяет наше место в мировом сообществе, стратегию становления и развития Казахстана как суверенного национального государства на самый сложный переходный период. Если народ Казахстана реализует эту стратегию, наша республика займет авторитетное положение на геополитической карте Евразии.

Понимая серьезность наших стратегических намерений, как глава государства, я стремился не ставить непосильных задач, не выходить за рамки реалистического предвидения, как бы этого ни хотелось ради Казахстана и его народа. Все сказанное вполне достижимо, если каждый воспримет вышеизложенное как свою собственную программу, как долг перед своими родными и близкими, перед поколениями, которые придут нам на смену.